

Prou.30. Prouerbiorū.30. vbi nos habemus: Tria
 sunt difficilia mihi, & quartū penit⁹ igno-
 ro: pro, difficilia, est in Hebraico vocabu-
 lū hoc. Quam ob causam potest oratio
 illa ita verti: Tria sunt abscondita mihi:
 Vel mirabilia apud me. Eodem modo
 Psal.118. accipitur psalmo.118. Mirabilia testimo-
 nia tua. Vel difficilia intellectu. Vel abs-
 conditæ sunt leges tuæ. Illud Deutero-
 nomij decimoséptimo: Si difficile &
 ambiguum apud te iudicium esse prof-
 pexeris: verti potest: Si occultum ti-
 bi esse iudicium perspexeris. Illud psal-
 mi.117. A domino factum est istud: &
 est mirabile in oculis nostris: potest ver-
 ti: Et est absconditum oculis nostris. Tá
 excelsum est enim mysterium redéptio-
 nis humanæ, vt acié fugiat oculorum no-
 strorum: quare magis nitendū est fidei,
 quàm iudicio humano. Illud psalmi.4.
 Scitote, quoniam mirificauit dominus
 sanctū suum: pro quo Hieronymustran-
 stulit: Cognoscite, quoniam mirabilem
 reddidit dominus sanctum suum: verti
 etiam potest: Scitote, quoniā separauit,
 vel segregauit dominus sanctum suum.
 Solet nanque Deus viros sanctitate insi-
 gnes à sceleratorum cœtu & familiari-
 tate separare, & in solitudinem adduce-
 re. Vel ita: Scitote, quòd abscondit De⁹
 sanctum suum. Ideo viri iusti absconditi
 dicuntur. De illis ait idem diuinus vates
 Psal.30. psalmo.30. Abscondes eos in abscondito
 faciei tuæ à cōtradictione hominū. Illud
 Esai.29. etiam Esaię.29. Ideo ecce ego addam, vt
 admirationem faciam populo huic mira-
 culo grandi & stupendo: peribit enim sa-
 pientia à sapientibus: potest verti: Idcir-
 co ego addam, vt abscondā à populo hoc
 magna & stupēda absconditōne. Ideo sequi-
 tur: Peribit sapiētia, &c. Illud quod dixit

angelus Manue capite Iudicum.13. Cur Iudic.13
 quæris nomen meū, quod est mirabile?
 potest verti: quod est absconditū. Idē enim
 vocabulum vtrunq; significat. Vnde il-
 lud Esaię capite nono: Et vocabitur no-
 men eius, admirabilis, cōsiliarius, Deus,
 fortis: potest verti: Et vocabitur nomen
 eius, absconditus, &c. Ipse enim Esaias
 capite.45. ait: Verè tu es Deus abscondi-
 tus. Est enim Christi diuinitas abscondi-
 ta in eius humanitate. Eam ob causam
 ait Habacuc tertio: Ibi abscondita est
 fortitudo eius. Et Dauid in noni psalmi
 inscriptione: Pro occultis filij. Hoc est,
 pro filio Dei occulto. Et diuus Paulus ca-
 pite secundo epistolæ prioris ad Corin-
 thios: Loquimur Dei sapientiam in my-
 sterio, quæ abscondita est, quam præde-
 stinauit Deus ante secula. Sapientia Dei
 abscondita in mysterio est Christus Ie-
 sus verus Deus in humanitate abscondi-
 tus. De eo idē apostolus verba illa: Igno-
 to Deo: interpretatus est, quæ Athenis
 in ara quadam inuenit, vt diuus Lucas
 memoriæ prodidit cap.17. Actorum. Et
 capite Apocalypsis secundo ait Deus pa-
 ter: Vincenti dabo manna absconditum.
 Eam ob causam ipse Christus apud Mat-
 thæum.13. se cum thesauro abscondito cō-
 parauit. Præterea illud psalmi.138. Mira-
 bilis facta est scientia tua ex me: verti e-
 tiam potest: Abscondita facta est mihi
 sciētia tua. Quare hic Danielis locus ver-
 ti potest: Vsq; quo erit finis rerum harū
 absconditarum? Dixerat enim angelus
 Danieli: Claude sermones, & signa librū
 vsque ad tempus statutum. Quibus ver-
 bis ostendebat absconditas esse, & occul-
 tas res illas, de quibus vaticinabatur. Da-
 niel autem eum interrogat, quando ear-
 um finis futura sit.

¶ *Eligentur.* In Hebræo est verbum *ברר* Barar, quod significat eligere, examinare, purgare, tergere, acuerere, intelligere, polire. Ab hoc verbo est illud Esaiæ .49. *Esai 49.* pro quo Latinus noster interpres vertit electam: Posuit me sicut sagittam electam. Quod potest verti: Posuit me sicut sagittam tersam: vel politam: vel acutâ. *Iere 51.* Ita apud Ieremiam .51. Acuite sagittas: verti potest: Eligite, vel polite, vel tergite sagittas. *Eccles 9.* Illud Ecclesiasticis capite nono: Omnia hæc tractavi in corde meo, vt curiosè intelligerem: potest transferri: Vt totum hoc examinarem. Vel vt totum hoc eligerem.

Huc usq; Daniëlem in Hebræo volumine legimus. Quæ sequuntur usque ad finem libri de Theodotionis editione translata sunt.

¶ Argumentū capituli. 13.

Oaci duxit uxorem Susannam vtraque pulchritudine & animi & corporis ornata: in qua duo impudici senes libidine ducti inuaserunt, vt ea ad obscenam voluptatem vterentur. At illa vidēs periculum, in quo versabatur, ingemuit, & exclamauit, decernens mortem potius subire, quàm se nefario scelere polluere, honestatisq; splendorem maculare. Quare eam senes falso adulterij crimine ad cadem vocarunt: & cum essent iudices rei capitalis damnauerunt. Sed liberauit eam Daniel: eiusq; calumniatores conuictos iudicauit mulctandos esse morte: vt pernicies quam parauerant innocenti Susanna, in eorum caput redundaret.

¶ Caput tertium decimum.

ET erat vir habitans in Babylone, *et* nomen eius Ioachim: *et* accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helcie: pulchram nimis, *et* timentem Deum. Parentes enim illius cum essent iusti erudierunt filiam suam secundum legem Moysi. Erat autem Ioachim diues valde: *et* erat ei pomarium vicinum domui sue: *et* ad ipsum confluebant Iudei, eo quod esset honorabilior omnium. Et constituti sunt duo senes iudices in illo anno: de quibus locutus est dominus: Quia egressa est iniquitas de Babylone a senioribus iudicibus, qui videbantur regere populum. Isti frequentabant domum Ioachim: *et* veniebant ad eos omnes, qui habebant iudicia, cum autem populus reuertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, *et* deambulabat in pomario viri sui. Et videbant eam senes quotidie ingredientem *et* deambulantem: *et* exarserunt in concupiscentiam eius: *et* euerterunt sensum suum, *et* declinauerunt oculos suos, vt non viderent caelum, nec recordarentur iudiciorum iustorum. Erant ergo ambo vulnerati amore eius: nec indicauerunt sibi vicissim dolorem suum: erubescabant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concubere cum ea. Et obseruabant quotidie sollicitius videre eam: dixitq; alter ad alterum: Eamus domum, quia hora prandij est. Et egressi recesserunt a se. Cumque reuertissent, venerunt in unum: *et* sciscitantes ab inuicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam: *et* tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent inuenire solam. Factum est autem, cum obseruarent diem aptum, ingressa est aliquando, sicut heri *et* nudius tertius cum duabus solis puellis: voluitq; lauari in pomario: aestus quippe erat: *et* non erat ibi quisquam praeter duos senes absconditos, *et* contemplantes eam. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum, *et* smegmata, *et* ostia pomarij

C *marij claudite, ut lauer. Et fecerunt, sicut
preceperat: clausuruntq, ostia pomarij, & e-
gressæ sunt posticum, ut afferrent, que iusse-
rat: nesciebantq, senes intus esse absconditos.*

Explicatio.

E *T erat vir.* Hæc duo capita quæ
sequuntur, non inveniuntur in He-
bræo: sed versa sunt in Latinum sermo-
nē ex editione Græca Theodotionis. Fue-
runt quondam in Hebræo: vnde ea trā-
stulit Theodotio: sed aiūt Iudæos postea
illa deleuisse, quòd ex illis colligeretur,
fuisse duos impios senes lapidib⁹ obrutos,
quos Ieremias fuisse igne cōbustos testa-
tur. De illis enim illud intelligunt Iere-
miæ cap. 29. Ponat te dominus sicut Se-
decia & sicut Achab, quos frigit rex Ba-
bylonis in igne. At nō cōstat hos duos se-
nes impudicos fuisse Sedecia & Achab,
de quibus loquitur Ieremias. Ac etiam si
illi essent: nulla tamē discrepātia est inter
hos duos locos Danielis & Ieremiæ: nā
quicumq; calamitosum patitur interitū,
dicitur igne perire: & quælibet pœna gra-
uis nomine ignis exprimitur. Psalm. 65.
ait Dauid. Transiuimus per ignē & aquā.
Et psalmo. 20. Deurabit eos ignis. Et
Amos. 1. Deus apud prophetam Amos. 1. capite:
Amos. 2. Mittā ignem in domū Afael. Et. 2. Mit-
tam ignem in Moab. Et apud Ezechie-
lem. 30. Dabo ignē in Taphnis. Et paulò
post: Dabo ignē in Ægypto. Et Mich. 6.
Adhuc ignis in domo impij, Quibus in
locis ignis accipitur pro exitio & calami-
tate. Quare nō deberēt Hebræi hæc duo
capita tanquā commentitia delere. Hi-
storiæ in illis relatæ sunt veræ: & illis uti-
tur sancta ecclesia catholica. Nec deberet
Hebræos mouere, hoc caput incipere à
particula, &, copulāte, cū nullā habeat,

vt ipsi aiūt, cū superioribus cohærentiā:
Nam Ezechiel incipit ab eadē particu-
la, dicens: Et factum est in trigesimo an-
nō. Et Ionas similiter: Et factum est ver-
bum domini ad Ionam. Est enim figura
prolepsis, cū quæ sequi debēt, præponū-
tur: vt psalmo. 86. Fundamēta eius in mō-
tibus sanctis: diligit dominus portas Siō
super omnia tabernacula Iacob. Glorio-
sa dicta sunt de te ciuitas Dei. Imò altè
spectare si velint, ipsa particula, &, ostē-
dit hæc duo capita fuisse vaticinationi
Danielis ab ipso connexa. Potest parti-
cula, &, accipi pro quidam: vt sit sensus:
Erat quidam vir, &c. Non sum inscius,
esse nonnullos asserentes, nihil vnquam
fuisse à Iudæis in sacris biblijs mutatum:
at si legissent eorum Thalmud, id profe-
ctò non assererent. Magni enim Iudæo-
rum rabbini in eo libro fatētur, antiquos
scribas, quos appellabant sophrim, non-
nulla in diuinis literis mutasse: etiam si
vera sententia maneret. Hi autem rabi-
ni sunt rabbi Rahmon, rabbi Semuel,
rabbi Iodan, rabbi Hānina, rabbi Simō,
& alij. Qua de re vide ex recētibus Petrū
Galatinū lib. 1. de arcanis catholicæ verita-
tis cap. 8. Ex antiquis verò vide Hierony-
mū libro. 2. epistolæ ad Galatas, & in cō-
mentarijs in caput. 5. Michææ, & Iustinū
martyrem in Triphone, & in Origenē
in caput. 23. Matthæi, & in caput. 10. Ie-
remiæ. De his duobus capitibus vide ea,
quæ diximus in proœmio ad lectorem.
Habitās in Babylone. Babylō vrbs fuit
in Chaldæa Babel quondā appellata, vbi
turris excelsa extructa est, vt cōstat ex ca-
pit. 11. Genesis, quæ in ccelū aduers⁹ Deū
ipsum ab hominibus relinquētibus oriē-
tem erigeretur. Eodem modo postquā
multi nostra hac memoria ab oriente &

vero fidei lumine recesserunt, aduersus Deum turrim impietatis suæ edificarunt. Cōfinxerunt enim Lutherani impia cōtra Deum dogmata volentes superbè in-sublime se extollere. Sed omnis eorum instructio est Babel, idest confusio nō solum linguarum, sed animorum, quia se à Deo separarunt: & fluctibus agitati succubuerunt. Nā Cain egressus à facie domini habitauit in terra Naid, vt habet translatio Septuaginta, Naid autem idē est quod fluctuatio: quicumque enim à Deo recedit, scelerū fluctibus quatitur, & mouetur, & nefarijs perturbationibus succūbit. Huius ciuitatis Babylonis meminit Plinius libro. 6. naturalis historiae, Strabo libro. 15. & 16. Herodotus libr. 1. Ptolemæus libro quinto. De illa poteris videre, quæ suprā diximus in primi capituli explanatione.

Plinius.
Strabo.
Herod.
Ptolem.

¶ *Et nomen eius Ioachim.* Quidam codices habent Ioacim: & rectius meo quidē iudicio: nam in Græco est Cappa, nō autem Chi. Hic Ioacim erat Hebræus, & fuit è Iudæa in Chaldæam cum alijs Iudæis abductus, & in seruitutem Babylo-nicam coniectus. Sed ibi diuitijs affluebat, & summum honoris gradum fuerat assecutus.

¶ *Pulchra nimis, & timens Deum.* Hæc duo coniungit, nimirum corporis pulchritudinem & Dei timorem, quod raro simul inueniantur. Nam elegans corporis forma & eximia pulchritudo solēt possidentes ad philautiam adducere: ex qua salutis animi negligentia dimanat. Vt enim tigris animal pulchrum & velocissimum videns imaginē suam in speculo, adeo, vt aiunt, oblectatur pulchritudine sua, vt cursum relinquat, & capi à venatoribus patiatur: ita pulchritudine

Similitudo.

præditi, eaq; nimis delectati à virtutum cursu sæpe desistunt, & ab amore sui, à blandis delicijs, à falsis voluptatibus, à superbia, & arrogantia, & vitijs alijs huiusmodi, veluti à pestilentibus venatoribus capi sæpenumero patiuntur. Est quippe pulchritudo donum naturæ: sed sceleratis aliquādo concessum, ne à iustis immoderatè desideretur, & diligatur. Sed illis esse potest instrumentum virtutis: & cum sapientia copulari. Ait enim Daniel ^{Sup. l.} capite primo, præcepisse regem Babylonis, vt adducerentur ad se pueri, in quibus nulla esset macula, decori forma, & eruditi omni sapientia. Et quia Susana erat vtraque pulchritudine prædita & corporis & animi, dicitur hoc loco pulchra nimis, & timēs Deum. Felix qui Deum timet, eiusque præceptis oblectatur: cui nihil est obseruatione eius antiquius: iuxta illud psalmi. 111. Beatus vir qui timet dominum: in mandatis eius volet nimis. Loquitur de timore casto, quo significatur pura sanctaque religio, & pietas erga Deum. De eo scriptum est psalmo. 24. ^{Psal. 24.} Firmamentum est dominus timentibus eum. Et psalmo. 30. ^{Psal. 30.} Quam magna multitudo dulcedinis tuę domine, quā abscondisti timentibus te. Hoc est, quam dedisti timentibus te, in quorum animo eam posuisti. Et psalmo. 60. ^{Psal. 60.} Dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum. Et Deus apud Malachiam. 4. ^{Mala. 4.} Orietur vobis timētibus nomen meum sol iustitiæ. Non solum timor excellens, omnibus numeris absolutus affert vtilitatem: sed ille etiā, quem initialem vocant. Vt enim metus ^{Similitudo.} naufragij causa est, vt naus nimis onusta onere leuetur, & periculosa merces in mare proijciantur: sic timor initialis efficit, vt homo superuacaneas mundi diuitias,

uitias, & turbulenta negotia deponat, & in vndas seculi proijciat. Vnde Iob capite. 31. Semper enim, inquit, quasi tumētes super me fluctus timui Deum, & pōdus eius ferre non potui. Quotuplex autem sit timor, supra ostendimus: & quando bonus, quando verò malus dicatur.

¶ *Parentes enim illius cum essent iusti, erudierunt filiam suam.* Hinc colliges officiū esse bonorum parentum filios suos bonis moribus salutaribusq; Dei præceptis instituire: vt Origenes & Hieronymus hoc loco obseruarunt. Vt aquila solet pullos suos in nido positos ad directū solis splendorem dirigere, vt eius radios apertis ac firmis oculis respiciant: sic parentes debēt filios suos statim in pueritia ad Christum solem iustitiæ dirigere, vt eum colant, eum contemplantur, & summa charitate prosequantur. Ita fecit Tobias, qui vt in primo capite libri eius scriptū est, filium suum Tobiam à iuuentute docuit timere Deum, & abstinere ab omni peccato. Parentes qui filiis suis habenas laxant, vt effrenatos sequantur appetitus, magna digni sunt pœna: & filiorum scelera illis meritò tribuuntur. Lacedæmonij cum duo fratres crudeli odio inter se dissiderent, patrē, vt ait Plutarchus, pœna mulctarunt, totum eorum delictū illi imputantes. Huiusmodi parētibus illud psalmi. 105. potest accōmodari: Immolauerunt filios suos & filias suas dæmonijs. Cum cithara numeris suis absoluta discrepantes dissidentesque efficit concētus, non tam ipsa reprehenditur, quàm citharædi manus minus apta ad eliciendos neruorum sonos: sic cum filius peruersorum morum sonos fundit intemperanter & dissolutè, nō tā illi, quàm pa-

tri est error ille tribuendus, quando pater eius flagitia dissimulat, & inulta relinquit. Et quia filij solent imitari patres, dicitur in antiquo prouerbio: Est filius patris: quo vtitur Marcus Varro, vt ait Nonius Marcellus. Eo quidam Alexandrum magnum notauit, vt refert Philostratus in Aristide, quòd patris ambitionem imitaretur. Imò immoderata Alexandri dominandi cupiditas eius patri imputatur, qui in illam nō animaduertit. Idem potest dici de pontifice erga subiectos: de domino erga seruos: de magistro erga discipulos. Hac ratione ducti pharisæi Christum reprehendebāt, quòd discipulis suis permitteret manus non abluere ante ciborum sumptiones. Dicebant enim: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lauant manus suas, cum manducant. Hac in re attingebant scopum, quòd referebant in magistrum discipulorum culpam, quam ipse videns nō castigabat. Sed in hoc errabant, quòd illud esse errorem credebant. Non enim discipuli tenebantur ad quameunque cibi sumptionem manus abluere: nec ineptæ illæ impiorum Iudæorū traditiones eos obligabant.

¶ *Erat ei pomarium vicinum domui suæ.*

Idest, habebat hortum, siue agrum constitutum proximum domui suæ. In quibusdam codicibus est pomærium: sed error est librarij aut typographi.

¶ *Ad ipsum confluxerunt Iudæi.* Nimirum qui fuerant à Iudæa Babyloniam abducti: erat enim apud illos in ampliore pretio, cæterisque honoratior.

¶ *Constituti sunt duo senes iudices in illo anno.* Etsi Iudæi captiui erāt regis Babylonij, tamen constituiebant sibi iudices ex na-

tione sua de tribu Iuda, illud ita rege per
 mittente, & Deo ordinante. Nunquam
 enim sceptrum fuit ablatum de tribu Iu
 da nisi in Christi aduentu, iuxta Iacobi
 Gen. 49. vaticinationem capite. 49. Genesis man-
 datam. Iudæi autem constituerunt anno
 illo duos senes, qui ipsorum rempublicā
 gubernarēt: quia senectus cōparat vsum
 atque experientiam multarum rerū, au-
 thoritatem, consilium, & nominis am-
 plitudinem: & extinguit turpium cupi-
 ditatum ardorem. Apud Romanos or-
 do amplissimus & consilium publicum
 & grauissimum, quod esset ex senibus,
 vocabatur senatus. Capite. 3. Exodi vbi
 nos habemus: Congrega seniores Israël.
 Pro, seniores, habēt Septuaginta *yepeor'ay*,
 Similitu hoc est, senatum. Vt palma in iuuentu-
 do. te nō fert fructum, sed postquam senes-
 cit, efficitur fructuosa: sic homo dum iu-
 uenis est, non solet maturum solidumq;
 virtutum & sapientiæ fructum præbere:
 at in senectute, quæ est maturitas ætatis
 vberes pulchrosq; fructus producit. Ca-
 pit. 12. ait ita Iob: In antiquis est sapien-
 tia, & in multo tempore prudentia. Et
 Eccle. 25 Ecclesiasticus. 25. Corona senum multa
 peritia, & gloria illorum timor Dei. Ca-
 pit. 19. Leuitici ait Deus: Corā cano ca-
 pit. 19. Leuitici ait Deus: Corā cano ca-
 pite consurge, & honora personam se-
 nis. Sunt igitur senes honorādi, & in ma-
 gistratibus & dignitatibus constituendi.
 Xiphili. Ait Xiphilinus in Augusto præcepisse
 eundem imperatorem cuidam magno
 magistratui, vt illis tantum rempublicā
 gubernandam committeret, qui rerum
 experientia pollerent: Plato dialogo. 6.
 Plato. de legibus docet, neminem esse ad reipu-
 blicæ gubernaculum admittendum, ni-
 si sit annos natus quinquaginta ætatis.
 Est enim plerunque temeritas ætatis flo-

rentis, prudentia verò senectutis. Erato- Eratost.
 sthenes adolescentiam & iuuentutem ve-
 ri & ætati comparabat, senectutem hyc
 mi: Autores sunt Stobeus & Fauorinus: Stobæ.
 licet asserat Ælianus libro. 13. de varia hi- Fauori.
 storia Euripidem comparasse florentem Ælian.
 ætatem cum vere, quando fructus & fru- Euripi.
 ges in flore & herba sunt, senectutē autē
 cum autumno fœcundissimo, quando
 vberes dulcesque fructus percipiuntur. Se-
 neca in epistola quadā: Gaudeo, inquit, Seneca.
 quod senuerim, quod vitia in me senue-
 rint. Bion Borysthenites senectutem aie- Bion.
 bat portum esse malorū teste Laertio: ta Laerti.
 meti Maximus in sermonibus & Anto Maxim.
 nius in Melissa id attribuunt Soloni. Tūc Anton.
 respublicæ labefactabuntur, & penitus
 euertentur, cum contemptis senibus sa-
 pientibus fuerint per adolescentes teme-
 rarios gubernatæ: cum pueri senibus de-
 bitum honorem non tribuerint. Volens
 Esaias præsentem tunc Hierosolymæ cō- Esai.
 fusionem, imminensque exitium signifi-
 care, satis esse putauit, dicere capite tertio Esai.
 dixisse Deum: Dabo pueros principes eo-
 rum. Et paulò post: Tumultuabitur puer
 contra senem: & ignobilis contra nobi- Thre.
 lem. Eodem modo Ieremias Threnorū Thre.
 quarto: Facies sacerdotum non erubue-
 runt: nec senum miserti sunt. Et quauis
 hæc de corporis senectute intelligantur:
 ea tamen senectus quæ potissimum lau-
 datur, est vita pura, integra, inuiolata, &
 virtutibus munita: etiam si nō exeat ter-
 minos iuuentutis. Quod Deus dixit Mo- Num.
 si capite. 11. Numerorum: Congrega mi- Num.
 hi septuaginta viros de senibus Israël,
 quos tu nosti, quod senes populi sint: de
 senibus iuxta morum grauitatem, virtu-
 tem & sapientiam intelligitur. Si enim
 corporis quæreretur senectus, à tot pos-
 sent

sent senes illi cognosci, à quot videri. Cum autem Deus dicat: Quos tu nosti, quòd senes populi sint: indicat non tã corporis, quàm animi senectutem eligendam esse. Capit. 4. libri Sapientia scriptũ est: Senectus venerabilis est nõ diuturna, nec annorum numero computata: cani enim sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Salomon in ætate floescente Deum timuit, & dilexit, & sapientiam comparavit: ac in senectute & vitæ occasu contaminavit se pestilentibus flagitijs: & vt verbis vtar diuinę scripturæ: Deprauatum est cor eius per mulieres. Allia herbescentia caput habet candidum, sed caudam viridem. Eodem pacto hi duo senes de quibus hinc loquitur Daniel, cani erant, sed impudici: qui videntes pulchram Susannam eius obsceno exarserunt amore, & incredibili cupiditate turpis voluptatis flagrauerunt. Ex quo effectum est, vt perniciem sibi, æternamque infamiam pararent. Quæ admodum pulchra varietas colorum pãtheræ allicit ad se alia animalia, quæ ibi interficiuntur: sic pulchritudo Susannæ illos petulantes senes ad se attraxit: qui tetram nomini suo maculam inurentes exitium sibi machinati sunt, & perpetuã labem in familia tãti generis reliquerunt.

¶ *Quia egressa est iniquitas de Babylone à senioribus.* Hæc ait Daniel dixisse dominum: quia ipse Daniel ea dixit spiritu domini. Solent enim diuini vates verba sua Deo, à quo illa accipiunt, tribuere. Ita Esaias capite. 1. Audite cœli, auribus percipe terra, quoniã dominus locutus est. Fortasse sunt hæc verba in aliquo propheta: sed ego ingenuè fateor, me illa nõ inuenisse, saltem formaliter. Apud Ieremiã capit. 23. sunt hæc verba: A prophetis Ie-

rusalem egressa est pollutio super omnẽ terram. Et. 29. Assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Iudæ, quæ est in Babylone, dicentium: Ponat te dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerunt stultitiam in Israël, & mœchati sunt in vxores amicorum suorum: Dicit dominus. Etsi enim Daniel nullam in horum duorum senum interitu mentionẽ faciat regis Babylonis: tamen eius permissione interfecti sunt. Fortasse fuerunt hæc verba quæ hinc dicit Daniel, scripta in aliquo eorum librorum, qui desiderantur. Nam ex capite Numerorũ. 21. Num. 21. fuisse quendam librum bellorum domini liquet, quem modò non habemus. Et ex capite. 33. libri. 2. Paralipomenon constat fuisse librum Chozai, qui nunc non extat. Decimo capite Iosue, & primo capite libri secundi Regum fit mentio libri iustorum. In fine libri primi Paralipomenon sunt verba hæc: Gesta autem David regis priora & nouissima scripta sunt in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan propheta, atque in volumine Gad videntis. Liber Samuelis est liber primus Regum: sed liber Nathan, & liber Gad desiderantur. Cum autem multi ex libris antiquis iam non extent, probabile est, in aliquo eorum scripta fuisse verba hæc, quæ hoc loco à Daniele citantur.

¶ *Qui videbantur regere populum.* Aduerte. Non ait: qui regebant populum: sed qui illũ regere videbantur. Præclare quidem: nam impij principes & pontifices destruunt, & non gubernant: tamen si videantur gubernare. Ad huiusmodi præsidem illud applicatur, quod ait Zacharias Zach. 13.

gre-

gregem. Idolum oculos habet, sed nō videt: os habet, sed non loquitur: pedes habet, sed non ambulat: ita nefarius præses videtur videre, loqui, ambulare: sed nihil minus. Vt lucerna non potest alias incēdere, nisi ipsa incēsa sit: sic nec qui præest, alios ad virtutem inflammare, nisi ipse ea sit præditus, eiusque amore inflammatus. Similiter nemo potest cæcum ducere, nisi videat. Nam vt Christus dominus ait: Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadunt. Vt norma qua laterum æqualitatem fabri perpendunt, nō potest alia ad rectam æqualitatem ducere, nisi ipsa sit æqualis: sic nec princeps famulorum vitam ad certam rationis regulam dirigere, nisi ipse sit rectus.

¶ *Omnes qui habebant iudicia.* Idest omnes Iudæi, qui habebant cōtrouersias & causas. In Græco est: *πρόντες οἱ κρινομένοι*. Hoc est, omnes litigantes. Ac ita habēt nonnulli codices emendati ad marginē. Sed sensus est idem.

¶ *Cum autem populus reuertisset per meridiem.* Hoc est, cūm populus hora meridiana egressus esset ab aula Ioacim, vbi causæ & iudicia agebātur: & vnusquisq; se ad proprium conferret domicilium.

¶ *Ingrediebatur Susanna, et deambulabat in pomario viri sui.* Exhibat è domicilio suo, & ingrediebatur hortum clausum, vbi deambulabat. Tēpus illud eligebat, quando domus erat hospitibus vacua: ne ab illis videretur: diligebat enim verecūdiam & solitudinem. Eam ob causam non peragrabat plateas: ne exemplo Dinæ experiretur detrimētum. Sed in horto suo abstruso deambulabat. Hinc colligit Origenes licere conueniente tempore & loco deambulare ad corpus resiciendum & sustentandum.

¶ *Et videbant eam senes.* Nam aut ipsa eorum aspectum non reformidabat ob eorum senectutem, & sanctitatis opinionem: aut ab illis aspici nesciebat.

¶ *Exarserunt.* Hoc est, obscæno amore flagrarūt. Ideo ait Iob capite. 31. Ignis est vsque ad perditionem deuorans. Et Oseas. 7. Omnes adulterantes quasi cli- banus succensus à coquente. Hoc potest de amore erga idola intelligi: sed est metaphora desumpta ab ardente erga mulieres amore, qui animum incendit, & intelligētiam atq; rationē obscurat. Id intelligens Ecclesiasticus ait capite nono: Auerte faciem à muliere compta, & ne circumspecias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Et David psalmo. 118. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem: in via tua viuifica me. Deberent senes illi appetitibus deprauatis resistere, & cum hostibus animæ fortiter præliari. Vult enim Deus, celestis ille dux, vt sui milites vehementer pugnent, & strenuè congreantur. Id significat diuinus vates, cūm ait psalmo. 59. Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiāt à facie arcus. Quæ verba possunt ex Hebræo rectè transferri. Dedisti metuentibus te vexillum, vt triūpharent à facie arcus. Hoc est, voluisti, vt tui forti animo militarent aduersus proprias appetitiones corruptas, vt ita de sagittis arcuum, de funestis tentationibus, de se ipsis triumpharent. Milites enim in prælio fortius pugnant videntes vexillū, quàm si illud non videant. Tu autē aduerte: litera quædam habet fugere, altera verò triumphare, & extolli: quia fugere seipsum triumphare est, & efferri. Vult Deus vt à nobis ipsis fugiamus, quò de nobis

Similia.

Matt. 15
Luc. 6.

Similitudo.

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

¶

nobis victoriam reportemus. Hæc fuga est illustris victoria, gloriosus triūphus, & admirabile trophæum. Debemus à nobis fugere ad Deum: at illi duo senes à Deo fugerunt ad seipsos, seq; statim deprauatæ appetentiæ tradiderunt.

¶ Declinauerunt oculos suos, ne viderent cælum. Iuxta illud psalmographi: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Non cælum curarunt, sed terram: non spiritum, sed carnem. Permiserunt oculos animi sui obcæcari. Nec mirum: nã veteres amorem cæcum pingebāt: quoniam non solùm ipse cæcus est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos amplectitur. Vnde Oseas quarto capite: Fornicatio, inquit, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Et Homerus Mantuanus huiusmodi amorem vocat cæcum ignem, cum ait: *Vulnus alit venis: & cæco capitur igne.*

¶ Neque recordarētur iudiciorū iustorum. Quæ scilicet ipsi vt iudices erant iustè laturi. Vel neque reminiscerentur iustorū iudiciorum Dei. Nam impij eorum obliuiscuntur: iuxta illud diuini psaltis: *Auferuntur iudicia tua à facie eius.*

¶ Sicut heri & nudius tertius. Id est pro more quotidiano: sicut solita fuerat tēpore præterito. Schema est in literis diuinis vsitatissimum: vt Genesis. 31. Deuteronomij. 19. primo Regum. 19. secundo Regum. 5. & multis alijs in locis.

¶ Afferte mihi oleum & smegmata. Hoc oleū erat liquor aliquis aromaticus, quo fœminæ tunc vngere corpus solebant. Smegma erat etiam liquor ex aqua & hordeo ad corpus refrigerandum. Albertus magnus ait smegmata vnguenta esse, quibus sudores restringuntur. Alij asserunt esse saponem, quo & vestes &

corpora abluuntur: à verbo *σμηξαι*, quod est abstergere, & perpurgare.

¶ Cum autem egressæ essent puella, surrexerunt duo senes. & accurrerūt ad eam, & dixerunt. Ecce ostia pomarij clausa sunt, & nemo nos videt: & nos in concupiscentia tua sumus. Quam ob causam assentire nobis, & cōmiscere nobiscum. Quod si nolueris, dicemus contra te testimoniū, quod fuerit tecū luuenis: & ob hanc causam emiseris puellas à te. Ingemuit Susanna, & ait: Angustia sunt mihi undique: si enim hoc egero, mors mihi est: si autem non egero, non effugiā manus vestras. Sed melius est mihi absque opere incidere in manus hominū, quàm peccare in conspectu domini. Et exclamauit voce magna Susanna: exclamauerūt autem & senes aduersus eam. Et cucurrit vnus ad ostia pomarij, & aperuit. Cum ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, vt viderent, quid nam esset. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt serui vehementer: quia nunquam dictus fuerat sermo huiusmodi de Susanna. Et facta est dies crastina. Cumq; venisset populus ad loacim virum eius, uenerunt & duo presbyteri pleni iniqua cogitatione aduersus Susannam, vt interficerēt eam. Et dixerunt coram populo: *Mittite ad Susannam filiam Helciae, uxorem loacim. Et statim miserunt. Et venit cum parentibus & filijs, & uniuersis cognatis suis. Porro Susanna erat delicata nimis, & pulchra specie. At iniqui illi iusserunt, vt discooperiretur: erat enim cooperta: vt vel sic satiarētur decore eius. Flebant igitur sui, & omnes, qui nouerant eam. Coniungentes autem duo presbyteri in medio populi posuerunt manus suas super caput eius. Quæ flens suspexit ad cælum: erat enim cor eius fiduciam habens in domino.*

¶ Cum autem egressæ essent puella. Hoc est, egressis puellis à pomario accesserunt duo

duo senes ad Susannam, quæ sola manebat.

¶ Si enim hoc egero, mors mihi est. Id est, si assentiar vobis, mors mihi est à lege inflicta. Iubebat enim lex occidi adulterâ capite. 20. Leuitici: & 22. Deuteronomij.

Leui. 20
Deut. 22

Vel sic: Si peccauero, & nefarium adulterij facinus admifero, in mortem animæ incurro: incido in crimen mortiferum. Flagitium graue & funestum mors est: ideo enim appellatur peccatum mortale, quod animam occidat. Id intelligens sapiens ait: Homo per malitiam occidit animam suâ. Et Christus dominus: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

Sap. 16.

Matt. 8.

Luc. 9.

Ezec. 37.

Ephes. 2.

1. Tim. 5.

Rom. 8.

Rom. 14.

Metho.

Apoc. 3.

1. Ioan. 3.

Quid est apud Ezechielem. 37. campus plenus ossibus mortuorum, nisi mundus plenus peccatoribus? Id intelligens diuus Paulus ait capite. 2. epistolæ ad Ephesios: Vos conuiuificauit, cum essetis mortui delictis & peccatis vestris. Id est, cum propter peccata vestra mortui essetis, & morte æterna digni. Et in priore ad Timotheum. 5. Vidua quæ in delicijs est, viuens mortua est. Et capite octauo ad Romanos: Si secundum carnem vixeritis moriemini. Et. 14. eiusdem impios appellat mortuos, iustos autem viuos, cum ait: In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Hoc est, tam eorum qui sunt in gratia, quam eorum, qui sunt pestilente scelere maculati. Methodius tamen per viuos intelligit animos immortales, per mortuos autem corpora ad interitum tendentia. Et diuus Ioannes ait ca. 3. Apocalypsis: Nomen habes, quod viuas, & mortuus es. Hoc est, ceteris viuus quoad corpus, & mortuus es quo ad animam: quia nec Deum diligis, nec proximum. Et capite. 3. prioris epistolæ suæ: Nos scimus,

inquit, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte. Hæc ille: & sapienter quidem. Nam Deus est centrum, in quo lineæ sunt coniunctæ & simul congregatæ. Vt enim in sphaera fieri non potest, vt linea in centro separatur à linea, nisi separatur à centro indiuisibili: ita haudquaquam potest fieri, vt nos à nobis per dissidium & discordiam separemur, quin à Deo disiungamur. Qui odio & inimicitia prosequitur proximum, à Deo est diuisus, & separatus: & ex consequente à vita: ipse enim ait apud Ioannem. 11. Ego sum resurrectio & vita. Et. 14. Ego sum via, veritas, & vita. Igitur qui non diligit, separatur à centro: separatus à centro separatur à Deo: separatus à Deo separatur à vita: separatus à vita manet in morte. Ergo qui non diligit, manet in morte. Hæc est illius loci diui Ioannis philosophia, excelsa quidem & cœlestis, quam ipse paucis, sed plenissimis sapientiæ verbis nos docuit. Quemadmodum separata anima à corpore illud dicitur mortuum: ita separata gratia ab anima ipsa anima mortua appellatur. Vnde Augustinus gratiam animam animæ vocauit: & peccatum mortem. Hæc est mors, de qua ait Iacobus apostolus in epistola sua canonica: Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem. Nā vt ait Ezechiel. 18. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. De hac morte intelligitur illud secundi Regum. 22. Preueniunt me laquei mortis. Et illud Tobias. 12. Eleemosyna à morte liberat. Hanc mortem machinatur nobis diabolus, qui venit, vt furetur, mactet, & perdat, vt verbis vtar diui Ioannis capite decimo. Christus autem, vt ipse eodem ait

Similitudo

Ioan. 11.
Ioan. 14.

August.

Iaco. 1.

Ezec. 18

2. Re. 22.

Tob. 12.

Ioan. 10

loco,

loco, venit, vt vitam habeant, & abundanti-
 1 Petr. 3. tius habeant. De hac vita ait diuus Petrus
 capite tertio prioris canonicæ suæ: Tan-
 quam cohæredibus gratiæ vitæ. Et diuus
 1 Ioan. 3. Ioannes capite etiam tertio prioris epi-
 stolæ suæ: Translati sumus de morte ad
 vitam. Quemadmodum vita animalium
 Similitu- procedit à corde, & vita arborum à radi-
 do. ce: sic vita gratiæ à diuina misericordia.
 Psal. 68. Eam ob causam ait psalmographus.
 Quærite dominum, & viuet anima ve-
 stra. Sed quoniam multi renuunt vitam
 hanc, quam Deus voluntate præcedente
 vult omnibus tribuere, manent sine gra-
 tia duri & obstinati. In venis lapidum in-
 ueniuntur aliquando imagines quædam
 & figure, licet imperfecte animalium: nã
 intendens natura producere animal, cum
 non inueniat dispositionem, producit ani-
 malis figuram, non autem vitam: & ma-
 nent lapides illi figuris ac imaginibus in-
 signiti. Ita Deus etsi paratus est semper
 ad gratiam infundendam: vult enim, vt
 diuus ait Paulus, omnes homines saluos
 1 Tim. 2. fieri: cum tamen nos inueniat minimè
 dispositos, solet eam dimittere: ex quo
 efficitur, vt figuram habeamus viuorum,
 cum tamen mortui simus: & per flagi-
 tiorum obstinationem in lapidum duri-
 tiem transeamus. Aspicias funestum pec-
 catum mortem esse, de qua hoc Danie-
 lis loco loquitur Susanna.
 ¶ *Si autem non egero, non effugiam manus
 vestras.* Id est, si vobis non assentiar, me
 ad cædem falso crimine vocabitis.
 ¶ *Absque opere.* Hoc est sine peccato.
 Sensus est: Potius volo mori, quam Deum
 offendere, & me nefario flagitio pollue-
 re. Mortem corporis potius eligo pro-
 pter Deum, quam turpiter peccare. Ma-
 gna profectò honestas & cõstãtia, & glo-

riosa fœmina digna: quæ nos docet ex-
 plo suo, vt eximiam mortem turpi vitæ
 anteponamus. Nam vitæ curriculū bre-
 ue est, cursus gloriæ sempiternus: cor-
 pus est caducū, anima immortalis. Eam
 ob causam dicebat Christus dominus a-
 pud Matthæum. 10. Nolite timere eos, qui
 Mat. 10. occidunt corpus, animam autem non
 possunt occidere: sed potius timete eum,
 qui potest animam & corpus perdere in
 gehennam. His Dei nostri verbis incen-
 si infiniti homines mortem contemunt,
 & ad ipsius gloriam, veramque honestatis
 præstantiam morte etiã proposita amo-
 re inflammati rapiuntur. Qui ita vitam
 propriam dilexerint, vt eam Christo pro-
 posuerint, amittent illam: qui autem pa-
 rati extiterint ad illam propter Christum
 fundendam: vbi existimant vitæ iacturam
 facere, acquirunt illam: perdunt enim tẽ-
 poralem, & consequuntur æternam. Id
 voluit dominus Iesus his verbis signifi-
 care apud Ioannem. 12. Qui amat ani-
 mam suam, perdet eam: & qui odit ani-
 mam suam in hoc mundo, in vitam æter-
 nam custodit eam. Quemadmodum qui
 Simile. feudum habet ad tempus, nimirum in vl-
 tima vita duntaxat, & desiderat illud in-
 fatiosum, vt autem, habere, reddit illud pro-
 prio domino, qui illud ei donat perpe-
 tuo: sic nos cum vitam habeamus ad tẽ-
 pus, debemus illam Deo tribuere, vt illam
 æuo sempiterno possideamus. Vt vir pru-
 Simile. dens arculam incendio, aut naufragio po-
 tius exponit, quam pretiosum monile,
 quod in ea continere solebat: dat enim
 operam, vt illud quod maioris est pretij,
 potius seruet, quam arculam: ita nos de-
 beamus corpus potius periculo commit-
 tere, quam animam: & summa ope niti,
 vt eam custodiamus, quod multo sit illo
 pretio-

pretiosior & præstantior. Huius sceminae fortitudinem & honestatem imitemur, quæ ut Chrysoſtomus ait in homilia de Susanna, aspernabatur, quod audiebat, quia timebat eum, quem nihil latebat.

¶ Exclamauit voce magna Susanna. Ut scilicet se à senibus defenderet manus ei ac vim inferentibus, & stuprum inferri conantibus. Fortior fuit Susanna, quàm Lucretia, quæ ne macularetur infamia, quam ei Tarquinius minabatur, consensit corpore maculari: sed postea illatū stuprum morte luit volūtaria, ut Titus ait Liuius libro primo ab vrbe condita. At Susanna nulla infamia territa adduci potuit, ut impudicis senibus sensum præberet, quin potius aduersus eos magnas & queribundas voces emisit.

¶ Exclamauerunt autē senes aduersus eam. Quasi scelus eius ferre non valentes: & ut eam prius accusarent. Eodem pacto fecerat impudica illa Ægyptia vxor Putifarum, quæ videns se à casto Ioseph contemptam, clamoribus & accusationibus omnia miscuit.

¶ Et occurrit vnus. Subaudi, de duobus senibus: & aperuit ostium pomarij, tanquam per illud adulter fugisset.

¶ Venerūt et duo presbyteri. Hoc est, duo senes, qui calumniam in Susannam adhibebant, cui falsum crimen obieciat. Qui antea vocabantur senes, modò vocantur presbyteri. Presbyter enim idem est quod senex, siue senior. Quâ ob causam sacerdotes ob morum grauitatem presbyteri dicuntur. Et credibile est illos duos senes fuisse sacerdotes: erant enim de tribu Iuda, quæ erat cum tribu Leui matrimonijs coniuncta. Ex Leui autem erant sacerdotes.

¶ Venit cum parentibus et filijs, et vniuersis cognatis suis. Credibile est, narrasse eam illis omnem veritatem: suam castitatem, & senum impudentiam. Quam ob causam eam comitabantur.

¶ Erat enim cooperta. Honestatis causa. Vel ob ruborem, pudorem, luctum, & inæstitiam.

¶ Posuerūt manus suas super caput eius. Veluti in testimonium veritatis accusationis proponendæ: ut crimen quod eam admisisse dicebant, in caput ipsius rediret. Capite Leuitici. 24. scriptum est: Ponant omnes, qui audierunt, manus suas super caput eius, & lapidet eum populus vniuersus. Vel ponere manus super caput alicuius est eius infelicitatem significare.

¶ Quæ flens suspexit in cælum. Ut oculis corporis piarū lachrymarum plenis cælum corporeum aspiceret: & mentis oculis Deum intueretur verum iudicem, in quo solo spem figebat: cuius summa animi intentione auxilium implorabat. Ei suum committebat negotiū, qui est cōscius veritatis. Idem faciebat Iob, qui dicebat capite sextodecimo: Ecce enim in cælo testis meus, & cōscius meus in excelsis. Hoc in acerbis calamitatibus est viris iustis singulare solatium, credere iustum Deum omnia aspicere, & potentissimum dominum ac clementissimū patrem ærumnas suorum clarissimè intueri. Id consolabatur Susannam: eam quæ incitabat, ut vim lachrymarum profundens ad ipsum Deum tanquam ad arcētutissimam pectore toto confugeret. Idē sentiens Iosaphat periculis cinctus, & in calamitate versatus has voces emisit: Cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros

nostros dirigamus ad te. Solum Deum cogitabat, & inuocabat, & in illum mentis aciem intendebat. In eadem sententia erat Dauid, cum aiebat psalmo. 24. Ad te domine leuavi animam meam: Deus meus in te confido, non erubescam. Et paulò post: Oculi mei semper ad dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos. Et psalmo. 120. Leuavi oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. Et psalmo. 122. Ad te leuavi oculos meos, qui habitas in cœlis. Quare nos in ærumnis versati oculos ad sancta cœli templa sublato habeamus, clemētem Deum precibus ardente pietate incensis obsecrantes, vt calamitates nostras placidis oculis intueatur, nos à periculis eripiat, & magnitudinem suæ erga nos misericordiæ ostendat. Sed etiam si non statim videamus liberationem nostram, nō tamen debemus cadere animo in acerbitatibus versati, & telis falsorum testimoniorū percussi: Nā vt arca fæderis transfuit per fluctus, atque Iordanis aquas, afflictionum significatrices, ad dulcem promissionis terram: ita nos per multos calamitatum fluctus ad suauem cœlorum patriam perducendi sumus: si Deum fuerimus summo amore profecuti, & ad illum prompto animo cōfugerimus. Nō existimemus ipsum Deum nos repellere, quin potius credamus eum esse, qui tēpore opportuno nobis feret opem: quoniam ipse nos ad seipsum inuitat, cum ait apud Matthæū. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & inuenietis requiē animabus vestris. Requiē nobis præcipuē animi promittit, nō corporis. Ex quo efficitur, vt viri pietate ac virtute præstātes in me

dio calamitatum sentiant singularē animi consolationem. Tu verò perpende afflictionis vtilitatem, quæ ab intimo Susannæ pectore lachrymas eduxit. Nec solum pios animos, sed dura pectora aliquando cōpungit. Vt petra percussa virga effudit aquarum copiam: sic cor afflictione vulneratum lachrymarum abundantiam. Felix calamitas quæ nos mouet ad pias lachrymas, & ducit ad Deū. Nam vt diuus ait Gregorius, mala quæ nos hīc premunt, ad Deum ire compellunt. Ac vt diuus ait Paulus in secūda ad Timotheum: Si sustinebimus, conregnabimus. Et ad Romanos: Si cōpatimur, vt & glorificemur. Quare non debemus cadere animo, & amittere tolerantiam, cum nos viderimus ærūnis, falsisque testimonijs afflictos: quin potius ante oculos ponamus verba illa diui Pauli capituli sexti posterioris ad Corinthios: In omnibus exhibeamus nos metipso sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus: per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatē, per infamiam & bonam famam, vt seductores & veraces. Intelligamus esse afflictionem potionem salutarem à sapiente medico datam: qua viri magnanimi nutriūtur, & recreātur. Vt profunda magni fluminis aqua maiores pisces generat, quàm exigui fluminis parua: sic quanto maior est afflictio, tanto maiores alit animos & spiritus. Filij Israël quanto magis opprimebantur ab Ægyptijs, tātō amplius crescebant. Vt pisces sine aqua putrescunt, iuxta id quod ait Esaias capite. 50. Sic homines sine calamitate. Nō legimus Susannam vnquam tam ardentes preces emisisse ad Deum, nec tam vehemēter ad cœlum suspexisse, quàm cum se vidit

Similitudo. in calamitatum angustijs versatā. Vt colūba vidēs se & retibus aucupū, & iaculis ac sagittis agitatā, nullū salutaris videt remedium, quā altum petere, & in sublime volare: ita pia ac innocēs Susanna videns se falsis duorū impudicorum senū testimonijs lacepsitam, nullum vtilius alleuamentū & perfugium suis inuenit incommodis, quā tendere in cœlū, & ad diuinum numen afflictō animo euolare.

E *Et dixerunt presbyteri: Cum de ābularemus in pomario soli, ingressa est hęc cū duabus puellis: & clausit ostia pomarij: & dimisit a se puellas. Venitq; ad eā adolescēs, qui erat absconditus, & cōcubuit cū ea. Porro nos cū essemus in angulo pomarij vidētes iniquitatē, cū currimus ad eos: & vidimus eos pariter cōmisceri. Et illū quidē nō quimus cōprehēdere, quia fortior nobis erat: & aperto ostio exiuit: hęc autē cū apprehendissemus, interrogauimus, quis nā esset adolescēs? & noluit indicare nobis. Huius rei testes sumus. Credidit eis multitudo quasi senibus, & iudicibus populi. Et cōdēnauerunt eam ad mortē. Exclamauit autē voce magna Susanna, & dixit: Deus aterne, qui absconditorū es cognitor, qui nosti omnia, antequā fiāt, tu scis, quoniā falsum testimonium tulerūt contra me: & ecce morior, cū nihil horum fecerim, quæ isti malitiosē cōposuerūt aduersum me. Exaudiuit autē dominus vocem eius. Cūq; duceretur ad mortem, suscitauit dominus spiritū pueri iunioris, cuius nomen Daniel: & exclamauit voce magna: Mundus ego sum a sanguine huius. Et cōuersus omnis populus ad eum dixit: Quis est hic sermo, quem tu locutus es? Qui cū staret in medio eorū ait: Sic fatui filij Israël, nō iudicātes, neque quod verū est cognoscentes, cōdēnastis filiam Israël? Reuertimini ad iudiciū, quia falsum testimonium locuti sunt aduersus eam. Reuersus est ergo populus cū festina-*

sione: & dixerunt ei senes: Veni, & sede in medio nostrū, & indica nobis: quia tibi Deus dedit honorē senectutis. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab inuicem procul: & iudicabo eos.

¶ *Et dixerunt presbyteri.* Hoc est, duo senes impudici, iudices illius anni.

¶ *Ingressa est hęc.* Particula, hęc, indicat contemptionem: Ac si dicerent: ista scelerata: quā nominare non audemus, quōd sit nomine indigna. Ita Iudæi de Christo dixerunt. Non hunc, sed Barrabam. Et alibi: Hic autem vnde sit, nescimus. Et alibi: Hunc inuenimus subuertētē gentem nostram.

¶ *Cū essemus in angulo pomarij.* Vt scilicet possemus causas & controuersias cōferre, & occultē eas communicare.

¶ *Huius rei testes sumus.* Estis quidē, sed mēdaces, falsum testimoniū in fœminā innocentē dicentes. Iusta autem Susanna Deū habet testem, qui nec fallit, nec fallitur. Ipse ait apud Ieremiam cap. 29. Ego sum iudex & testis. De illo ait Dauid psalmo. 88. Et testis in cœlo fidelis. Præter hunc testem habet Susanna conscientia suam, qua oblectabatur. Nam vt ait apostolus. 2. ad Corinthios cap. 1. Gloria nostra hęc est testimoniū conscientia nostra. Sed non est mirum audisse Susannam aduersus se falsum crimen, cū de Christo Deo nostro sit dictum capit. 26. euangelij Matthæi: Audis quanta aduersum te testificantur? Testes requiruntur in iudicio, sed veri graues, & integri. Capite. 20. Exodi ait Deus: Non loqueris cōtra proximum tuū falsum testimonium. Testis verus similis est vitro puro liquoris infusi colorem referenti: & splendido speculo propriam rei imaginem representati. Capiti. 23. Exodi sunt hęc verba

manda-

Mat. 27.
Mar. 15.
Luc. 23.
Ioan. 18.
Ioan. 9.
Luc. 23.

Iere. 29.
Psal 88.

Mat. 26.

Exo. 20.

Similia.

Exod 23

mandata: Non suscipies vocem mendacij, nec iunges manū tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Hoc est, Ne admittas rumorē falsum aduersus proximos tuos: nec adiuues impiū hominē falso testimonio. Vel, nec paciscaris cū impio, vt sis testis iniquus. Dare enim alicui manū est ei opē ferre, aut cū illo pacisci. Vel iungere manus, illo loco idē est quod iurare. Prohibet Deus omne falsū testimoniū, illud præsertim, quod est iure iurando confirmatū. Solet Deus falsos testes graui supplicio afficere: iuxta illud capituli Prouerbiorū. 19. Testis falsus non erit impunitus: & qui mēdacia loquitur, nō effugiet. Et illud cap. 21. Testis mēdax peribit. Et illud cap. 28. Ecclesiastici: Lingua testificās adducit mortē. Id quod his duobus senibus cōtigisse testatur scriptura. Intolerabili laborat stultitia, qui existimat se mēdacijs esse victoriā perpetuam consecuturū. In Prouerbijs ait ita sapiens ca. 10. Qui nititur mēdacijs, pascit vētos, idē autē ipse sequitur aues volantes. Sed mēdacia iocosa aut officiosa nō tātū afferūt detrimētū, quātū perniciofa: cuiusmodi erāt ea, quę duo senes aduersus innocentē Susannā dicebant. Quare meritō fuit illis vita erepta. Vt mēbra quædā amputantur, si carent spiritu, & reliquas corporis contaminant partes: sic falsi testes in re graui sunt ab hominum sociatione tāquā à corpore humano segregandi. Medici enim membra putrefacta secant, ne alia mēbra labefactent. Et qui rēpublicā saluā esse volunt, homines perditissimos ex vrbe depellunt, ne alios corrumpant.

¶ *Et condemnauerunt eam ad mortē.* Approbantes sententiam à iudicibus latam aduersus eam.

¶ *Exclamauit autem voce magna. Cūm*

magnum esset periculū, magna voce Susanna ad dominum clamauit: & liberata est. Hunc locum explicans Ambrosius ^{li Ambro.} bro. 3. officiorum ait: Dum honestati intendit, etiā vitā reseruauit: quę si id, quod sibi videbatur ad vitā vtile, præoptauisset, non tantam reportasset gloriam. Imò etiā id quod non solū inutile, sed etiā periculosum foret, fecisse, pœnam criminis forsitan non euasisset.

¶ *Qui absconditorum es cognitor.* Id est, qui omnia cognoscis, quamuis hominibus abscondita. Id ait in epistola ad Hebræos ^{Heb. 4.} apostolus his verbis: Nō est vlla creatura inuisibilis in cōspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius. Deus incommutabilis & sempiternus omnia in luce propria, in se ipso tanquā in clarissimo speculo, omniū rerū similitudinē atque ideā continēte & repræsentate inuariabiliter conspicit. Vnde Ecclesiasticus ca. 23. ^{Eccle. 23} Domino Deo, inquit, ante quā crearetur, omnia sunt agnita, & post perfectum respicit omnia. Ideo sequitur in hac oratione Susannæ: Qui nosti omnia ante quā fiāt. Perpēde obsecro, quē admodū Susannę douotio calamitate & dolore augetur. Vt ignis flatu pressus accrescit: sic ^{Similitudo.} virtus afflictione agitata propagatur.

¶ *Suscitauit dominus spiritum pueri.* Excitauit Deus gratiam, quam in Daniele contulerat, & in actum insolitum ac diuinū fecit procedere. Spiritū in eo quiescentē, & propter ætatis imbecillitatē opera sua non ostendentem suscitauit Deus, vt admirabilem pueri sapientiam & virtutem, eximiam Susannæ honestatē & innocentiam, & effrenatam senum intemperantiam & calumniam declararet.

¶ *Mundus sum ego à sanguine huius.* Hoc est, nō assentior huic capitali sententię. Ex-

clamo esse foeminam hanc innocentem, atque iniuste damnatam. Hæc verba procedebant à Spiritu Dei, quem habebat. At multo aliter fecit Pilatus, qui verbis
Mat 27. dixit esse se innocentem à sanguine Christi, re autem ipsa illum ad mortem damnauit. Quid illi proderat manus lauare, cum de eius, & Iudæorum manibus illud intelligatur **Esaï. 1.** Esaïæ: Man⁹ vestra sanguine plenæ sunt? Accipitur sanguis pro morte: vt **Gene. 4.** Genesis quarto: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Et quarti Regum nono: **4 Re. 9.** Vlciscar sanguinem seruorum meorum. Accipitur etiam sanguis pro pecunia, qua emitur alimentum, quod **Mich.** vertitur in sanguinem. Ita illud Michææ intelligitur aduersus impios principes & magnates iudicium ob munera peruertentes, populumque tributis onerantes: Qui ædificatis Sion in sanguinibus. Hoc est, qui extruitis ædificia pecunia, quam pauperibus eripitis, qua illi erant alendi? Qui ornatis montem Sionem aulis magnificis, & in Hierosolymam in eo sitam ornamenta ædificiorum congeritis muneribus, quæ à litigantibus accipitis, & tributis, quibus populum opprimitis, & oneratis. Eodẽ pacto **Habac 2.** Habacuch capite secundo: Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus. Fortasse hoc dixit propter cædes, quas impij iudices viris innocentibus moliebantur. Ita intelligi potest illud **Psal. 50.** Davidis psalmo. 50. Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Ita appellat nefarium scelus, quod in morte **Vria** quem expulit è vita, commisit. Vel per sanguines qualibet peccata intelliguntur: vt apud **Oscam 4.** quarto: Sanguis sanguinem tetigit. Hoc est, scelera eorum sunt continua. Passim tamen sanguis accipitur pro morte: vt **Gene.**

Gen. 37. Et celauerimus sanguinem ipsius. **Exodi. 22.** Si fur accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Primo libro Machabæorum capite nono: Vindicauerunt vindictam sanguinis fratri sui. **Matthæi. 23.** Non essemus socij eorum in sanguine prophetarum. **Et. 27.** Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Et hoc Danielis loco. Mundus ego sum à sanguine huius.

¶ *Quis est iste sermo, quem locutus es?* Id est, quid sibi voluit hæc verba, quæ loqueris? Voluit Deus, vt homines illi Danielé loquentem attenderent, eumque quid de negotio illo sentiret, interrogarent.

¶ *Sic fatui filij Israël.* Sensus est: Tam stulti estis ô filij Israël, vt re nõdum liquido cognita & explorata, ita præcipitæmini in Susannam, mulierem fama claram, nobilitate insignè, honestate admirandam, verè Israël filiam imitatione virtutum, vt citra disquisitionem illam ad mortem damnaretis? Hinc colligimus in causa capitali magnam cautionem & maturitatem esse adhibendam, & grauissimo iudicio esse huiusmodi causam iudicandam. Cæterum Daniel homines illos vocat fatuos non ira ductus, nec odio concitatus, sed amore veritatis comotus. Non vt eos iniuria afficeret, sed vt ipsi hac reprehensione verbis aspera, sed charitatis plena resipiscerent, & ad veritatẽ mentis oculos reuocarèt. Eodẽ pacto diuus Paulus: O insensati Galata: quis vos fascinauit nõ obedire veritati? Et Christ⁹ Deus noster apud **Lucam. 24.** O stulti & tardi corde ad credendum. Quemadmodum medici non indignantur agrotis, sed eorum morbis aliquando asperis medetur remedijs: ita qui alios viderint incidere in errorem, nõ debent iracundia ita stomachari, & illis

& illis irasci, vt velint eos contemnere, eorum aestimatione offendere, & maledictis violare: sed vitia corrigere: & verbis aliquando lenibus, aliquando duris, si opus fuerit, delinquentes ad virtute traduce re. Quare quemadmodum qui admonet amice, audiendi sunt: ita qui inimice insectantur, repellendi. Quod autem ait dominus:

Mat. 5. Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehene ignis: intelligitur, quando hoc ex contemptione, & ira, & malevolentia, & proposito laedendi procedit. Porro Daniel noluit illi erroris particeps esse: quin potius errantes feruore charitatis obiurgauit. Id docet apostolus capite quinto ad Ephesios, cum ait: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum: magis autem redarguite.

¶ *Et dixerunt ei senes.* Non illi duo iniqui, qui Susannam ad capitis periculum vocauerant: sed homines, qui aderant, senectute confecti, qui ceteros aetate & honore anteibant.

¶ *Quia tibi dedit Deus honorem senectutis.* Id est, quando quidem tantam tibi Deus dedit auctoritatem, vt honor senibus ob aetatis vetustatem, grauitatem & virtutem debitus, tibi adolescenti tribuatur. Ex modo Danielis intellexit populus, eum esse diuinitus instructum, in eoque esse spiritum Dei excitatum.

¶ *Separate illos.* Subaudi, iniquos duos senes. Hoc ideo fecit, ne inter se conferentes sermones nouum aliquod fingerent mendacium.

¶ *Cum ergo diuisi essent alter ab altero, vocauit unum de eis, & dixit ad eum: Inueterate dierum malorum nunc venerunt peccata tua, quae operabaris prius iudicās iudicia iniusta, innocetes opprimēs, & dimittēs noxios, dicente domino: Innocentē & iustū non interficies.*

Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquētes sibi. Qui ait: Sub schino. Dixit autem Daniel. Recte mentitus es in caput tuū. Ecce enim angelus Dei accepta sententia ab eo scindet te mediū. Et amoto eo iussit venire alterū: & dixit ei: Semē Chanaā, & nō Iuda, species decepit te, & concupiscētia subuertit cor tuū: sic faciebatis filiabus Israel: & illa timētes loquebatur vobis: sed non filia Iuda sustinuit iniquitatē vestrā. Nunc ergo dic mihi sub qua arbore cōprehenderis eos loquētes sibi. Qui ait: Sub primo. Dixit autem ei Daniel: Recte mētitus es & tu in caput tuū: manet enim angelus domini, gladium habens, vt secet te mediū, & interficiat vos. Exclamauit itaque omnis cētus voce magna: & benedixerunt Deū, qui saluat sperātes in se. Et consurrexerunt aduersus duos presbyteros: conuincerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimoniū, feceruntque eis, sicut male egerant aduersus proximam, vt facerent secundum legem Mosi: & interfecerunt eos: & saluatus est sanguis innoxius in illa die. Hecias autem & uxor eius laudauerunt Deū pro filia sua Susanna cum loacim marito eius, & cognatis omnibus: quia non esset inuenta in ea res turpis. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi a die illa, & deinceps. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perses regnum eius.

¶ *Cum ergo diuisi essent alter ab altero, vocauit unum.* Totū hoc fuit corā plurimis è populo: a quibus postea conuinceretur, si negaret, quod dixisset: & vt varietatem testimoniorum illorum senum audirent, impiam eorum calumniam intelligerent, & veritatem, ac Susannae innocentiam viderent.

¶ *Inueterate dierum malorum.* Hoc est, tu qui longā aetate tuā in vitijs contriulisti. Dies mali apud diuum Paulum capite. 5.

Ephes. 5. epistolæ ad Ephesios sunt tempora inimica virtuti, in quibus multa scelera admittuntur. Mala sunt tempora non eorum natura, sed hominum malitia: Ita quidam ait: Redimetes tempus, quonia dies mali sunt. Tunc redimitur tempus, quando illud quod male consumptum est, virtutum actionibus, recteque factis refarcitur. Dicitur etiam dies malus tempus calamitatis & tenerationis: ut capite. 6. eiusdem epistolæ ad Ephesios: Ut possitis resistere in die malo. Hoc est tempore afflictionis. Licet diuus Hieronymus loco illo per diem malum, diem iudicij vniuersalis interpretetur. Hoc autem Danielis loco idem est inueteratus dierum malorum ac flagitij imbutus, & in maleficijs veterrimus. Hinc colliges esse falsos testes à iudice conscio obiurgandos.

¶ *Nunc venerunt peccata tua.* Usque ad tempus hoc accesserunt vitia, quibus te antea contaminabas: sed modo poenas lues. Permittit Deus delinquere homines vsque ad certam mensuram, ut ait Augustinus, qua impleta non amplius suffert eorum maleficia. Eo pacto intelligitur, ut testatur Chrysostomus, Genesis illud capite. 15. Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque ad præsens tempus. Ac si diceret: Hanc terram ablaturus sum ab Amorrhæis: sed permittam eorum scelera vsque ad certum tempus, quo eos expellam. Tunc enim cum scelera ad scelera addiderint, & completa fuerint, iuste eos ac grauer mulctabo. Idem est, quod ait psalmographus: Appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, ut non intrat in iustitiam tuam. Exprimit locus ille, inquit Theodoretus, Deum non prius ultorem esse, quam homo sit flagitiosus.

¶ *Dicente domino: innocentem & iustum non interficies.* Capite Exodi. 23. ait ita Deus:

Infontem & iustum non occides. Et capit. 19. Leuitici: Non facies calumnia proximo tuo: nec vi opprimes eum. Et. 27. Deuteronomij: Maledictus qui clam percussit proximum suum.

¶ *Sub qua arbore vidisti eos.* Nimirum Susannam & iuuenem scelus nefarium admittentes. Docet hic locus esse testes de circumstantijs interrogandos, ut veritas elucescat, & causæ cognitio dilucidè percipiatur. Diuus Ioannes Chrysostomus in Matthæi homilia. 17. ita ait: Non solum respiciamus ad opera, sed ad tempus, & ad causam, & ad voluntatem: personarum quoque differentiam, & quantacumque alia ipsis operibus acciderunt, diligentissimè inquiremus. Non enim possumus ad veritatem aliter peruenire. Hactenus eorum verba: quæ sunt in sacros canones relata. 23. quæst. 8. Occidit. Qua de re poteris videre extra de testibus. Cum causa. &. ff. de fur. l. Verum ¶ *Qui ait: Sub schino.* Hoc est, sub lentisco. Ita hunc locum Albertus magnus interpretatur, & rectè quidem: nam lentiscus dicitur Græcè schinos, & Lusitanè aroeyra. Arbor est satis nota in Hispania, Italia, & tota Europa: utilis, ut ait Dioscorides, & experientia ostendit, ad perpurgandos dentes.

¶ *Rectè meritis es in caput tuum.* Verè mercedium dicis, quod in caput tuum redudabit.

¶ *Semè Chanaan, et non Iuda.* Etsi Iudeus es, tamè non mereris dici filius Iuda, quia patrem illum virtutum ornamentis excultum non imitaris. Sed imitatione filius es Chanaan. Eius quis dicitur filius, cuius opera imitatur. Iudæis se filios Abrahamæ vocantibus dixit Christus apud Ioannem octauo: Si filij Abrahamæ estis, opera Abrahamæ facite. Et paulò post: Vos ex patre diabolo estis. Et apud Matthæum. 12.

eos vocat progeniem viperarum. Simi-
 liter Ioannes apud eundem Matthæū.3.
 Hebræorum populo se sceleribus conta-
 mināti dicebat Deus apud Ezechielem
 Ezec.16 capite. 16. Radix tua & generatio tua de
 terra Chanaā: pater tuus Amorrhæus, &
 mater tua Cethæa. Harum nationum vo-
 cat Iudæos filios, non natura, sed imita-
 tione: quoniam earum flagitia, & impias
 superstitiones imitabantur. Contrā verò
 eos diuina scriptura vocat filios Dei, qui
 sequuntur illum, qui in virtutum studia
 incumbunt, vitā ad certam rationis nor-
 mam dirigētes, omniumq; officiorum
 momenta diligenter ponderantes. Ideo
 ait diuus Ioannes: Quotquot autem re-
 ceperunt eum, dedit eis potestatem filios
 Dei fieri. Et Christus dominus apud
 Matthæum capite. 5. Beati pacifici, quo-
 niam filij Dei vocabuntur. Et paulò post:
 Benefacite his, qui oderunt vos, vt sitis
 filij patris vestri, qui in cœlis est: Et apud
 Lucam. 6. Bene facite, & mutuum date,
 nihil inde sperātes: & erit merces vestra
 multa: & eritis filij altissimi. Diuus Pau-
 lus capite octauo epistolæ ad Romanos:
 Quicumque, inquit, spiritu Dei agūtur,
 hi filij Dei sunt. Et diuus Ioannes capite
 tertio primæ suæ canonicæ: Videte qua-
 lem charitatem dedit nobis pater, vt filij
 Dei nominemur, & simus. Vnde capite
 quarto libri quarti Regum illi dicuntur
 filij prophetarum, qui eos sequebantur.
 Apostolus capite .5. epistolæ ad Ephe-
 sios filios lucis appellat viros iustitia &
 honestate claros, cum ait: Vt filij lucis
 ambulate. Hoc est iustè, honesteque vi-
 uite splendore virtutum illustrati. Vel fi-
 lij lucis, hoc est filij Dei, qui de se ait Ioā-
 nisoctauo: Ego sum lux mundi. In eadē
 epistola capite secundo vocat filios iræ

homines peccato astrictos & cõtamina-
 tos. Erasmus, inquit ille, natura filij iræ:
 hoc est, Dei ira & vltione digni. Eodē pa-
 cto Hebræi vocant filios mortis eos, qui
 sunt digni morte: vt cap. 20. lib. 1. Regū. 1. Re. 20.
 Homines impij dicūtur filij Belial ca. 19.
 Iudicum, & 25. libri. 1. Regum, & alijs in
 locis: est enim Belial idem atq; sine iugo.
 Præterea dicūtur filij à genere, vt filij Is-
 raëlis Israëlitæ Exodi. 1. Filij Heth He-
 thei Genesis. 23. Filij Ammon Ammoni-
 tæ Iudicum decimo: Filij Iemini Benia-
 minitæ Iudicum. 19. Filij Chanaan Cha-
 nanæ: Filij Iuda Iudæi. Eam ob causam
 ait Daniel: Semen Chanaan, & nō Iuda.
 Volens Sophonias significare sopitū esse
 populum Iudaicum, dixit capite. 1. Cō-
 ticit omnis populus Chanaan. Sed quo-
 niam Chanaā idem est quod mercator,
 potest transferri locus ille: Conticit, vel
 succisus est populus mercator: vel popu-
 lus mercatorū. Et ita interpretantur nō-
 nulli Oseæ illud capite. 12. Chanaan in
 manu eius statera dolosa: calumniam di-
 lexit. Vt sit sensus: Populus Israëliticus
 concupiuit opprimere proximum suum
 per summam fraudem, instar mercato-
 ris falsam habentis stateram. Cæterum
 Chanaan fuit filius Cham, filij Noë, vt
 ex capite nono & decimo Genesis liquet.
 Chanaan autem genuit Sidonem, He-
 thæum, Iebusæum, Amorrhæum, Ger-
 gesæum, Heuæum, Aracæum, Sineum,
 Aradiū, Samaræum, Hamathēū. Ac per
 hos disseminati sunt populi Chananao-
 rum, vt capite. 10. Genesis videre licet.

¶ *Species deceptæ.* Id est, Susannę pulchri-
 tudo te fefellit, & iudiciū tuū perturbauit.
 Deprauati homines, & parū prudētes ex
 aliena pulchritudine, ob quam erāt Deū
 laudaturi, occasionem sumunt peccādi.

¶ *Sic faciebatis filiabus Israël.* Hoc est, quemadmodum fecistis Susannę, quam perterrere decreuistis, vt vestrę deprauatę pareret libidini, sic erga alias fœminas Israëlitas facere solebatis. Constat ex hoc loco, duos illos senes solitos fuisse obscœnis vti voluptatibus, ad quas mulieres Hebręas excitabant.

¶ *Ille timentes loquebantur vobis.* Hoc est, metu commotę vobis obscœnē respondebāt, & vestrę deprauationi obtemperabant. Ex hoc loco colligūt nonnulli, hos duos senes eos esse, de quibus ait Iere. 29. Fecerunt stultitiam in Israël: & mœchati sunt in vxores amicorum suorum. Vel loquebantur vobis: id est, commiscebantur vobiscum.

Albert. Hieron. ¶ *Sub primo.* Albertus magnus sequens diuum Hieronymum ait primum esse ilicem. Arbor est vmbrosa, glandifera, latebras quærētibus apta. Dioscorides numerat eam inter formas seu species roboris. Appellatur Lusitanē Enzinheyra.

¶ *Surrexerunt aduersus duos presbyteros.* Quia viderunt eorum discrepantiã: ex qua perspicuē colligebant eorū falsitatē.

¶ *Vt facerent secundum legem Mosi.* Capite nono Deuteronomij scripsit Moses falsi testis pœnam dicens: Reddent ei, sicut fratri suo facere cogitauit.

¶ *Et interfecerunt eos.* Lapidibus eos vulnerantes & obruentes. Nā eadem pœna mulctati sunt, qua Susannam afficere volebant. Adulteri autem lapidibus obruebantur. In lege enim capite. 22. Deuteronomij iuebantur occidi. Et mulier quę in domo patris sui nefarium cōgressum cum homine aliquo habuisset, si postea nubebat, lapidibus obruebatur. Vnde Iudæi apud Ioannem octauo cū mulierem in adulterio deprehensam adduce-

rent ad Christum, dixerunt: In lege mādauit Moses huiusmodi lapidare.

¶ *Et saluatus est sanguis innoxius.* Hoc est, & seruata est incolumis Susanna innocens fœmina. Homo integer neminem lædens dicitur sanguis innoxius: vt psal. 93. Sanguinem innocentem condēnabunt. Illud est hoc loco aduertendū, non sine mysterio fuisse Susannam à Daniele absolutam: nam Daniel idem est quod iudiciū Dei: vt intelligamus multos esse iudicio hominum damnatos, qui sunt iudicio Dei absoluti. Contrā verò quos mundus absoluit, damnat Deus aliquando, qui videntur hominibus iusti, cū sint coram Deo deprauati. Possumus ex hoc loco colligere quā differēs atque dispar sit iudicium diuinum ab humano, & quot falsa crimina quasi venenata tela in vitam innocentem virorum sapientia virtute & nobilitate præstantiū ab improbis hominibus iaciātur. Est huius seculi macula quædam intolerabilis, virtuti inuidere, velle falsis testimonijs ipsum florē dignitatis infringere, & insignium virorū splēdorem maculare. Sed tempus diuina permittente iustitia ostēdit tandem veritatem. Susanna idem est quod liliū & rosa: iudices autē illi obscœni & corrupti spinę erant. Igitur Susanna inter illos erat rosa inter spinas. Vt nō est rosa sine spinis, ita nec vita sine doloribus, tētationibus, & calamitatibus. Nā vt in tractatione de operibus sex dierum diuus Ambrosius philosophatur, ideo spina rosam sepsit, vt humanę vitę speculū ostentaret: quę quod esse potuit suauitatis, stimulis curarū cōpungit. Est enim suauitas vitę septa sollicitudinib⁹, vt mœstitia aliqua sit cum voluptate coniūcta. Ait Basilius additos esse aculeos rosę, vt

intelli-

intelligamus amittendā esse oblectationem recordatione flagitij. Cū igitur rosa sit spinis septa, quid miraris, si Susanna quæ rosam sonat, fuerit periculis cincta, & in calamitatibus versata?

¶ *Quia non esset inuenta in ea res turpis.* Obserua horū hominū virtutē. Nō ideo præcipuè Deū laudibus efferebant, eique gratias agebant, quòd eorū cōsanguinea Susanna liberata fuisset: sed quòd iusta & innocēs esset. Eius cōtinentia, singularis vitę integritas & animi ratio perfecta magna illos afficiebant voluptate. Est enim innocētia multo melior quàm vita corporis, multo illustrior & præstantior. Vt obscuratur & obfunditur luce solis lumē lucernæ: sic æstimatio vitæ corporis splendore virtutis vincitur & obscuratur.

Similitudo.

¶ *Et rex Astyages appositus est ad patres suos.* Hoc est mortuus est, & sepultus cū maioribus suis. Apponi ad patres suos, & ad populum suum, locutiones sunt in diuinis literis vsitate pro sepeliri more maiorū: vt Genesis. 35. Cōsumpt⁹ etate mortuus est, Subauditur Isaac, & apposit⁹ est populo suo. Et cap. 49. Obijt Iacob, appositusq; est ad populum suum. Et Deuteronomij. 32. Sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor: & appositus populis suis. Et primo Machabæorum capite secundo: Benedixit eos: & appositus est ad patres suos. Hic rex Astyages vocatus est altero nomine Assuerus. Hic fuit pater Darij, & auus Cyri, pater matris eius. Vnde Darius erat auunculus Cyri frater matris eius. Ita asserit Hieronymus cum multis alijs: & est in historia scholastica memoriæ proditum.

¶ *Et suscepit Cyrus Perses regnū eius.* Astyages erat rex Mediæ & Persidis, & mortuo illo obtinuit regnum Mediæ Darius

eius filius, & regnum Persidis Cyrus eius nepos ex filia. Sed mortuo Dario Cyrus successit illi, tenuitque clauum vtriusq; regni. Et quamuis regnum Mediæ esset illustrius regno Persidis, Cyrus tamen Persidem regni caput constituit. Sensus hui⁹ orationis est. Quādo hæc facta sunt Babyloniæ, vbi regnabat Nabuchodonosor, regnabat in Media & Perside Astyages, cui postea successit Darius in Media, & Cyrus in Perside. Postquā autē Darius excessit è vita, consecutus est totum regnum Cyrus, ad quem eius hæreditas pertinebat.

Observationes ex Græco in caput tertium decimum.

*R*at ei pomærium vicinū domui suæ. In codicib⁹ correctis pro, pomæriū, est pomariū. In versione Græca

Theodotionis, ex qua desumptum est ca^{put} hoc, est παραδεισος, paradifus. Quod vocabulum hortum significat, & pomærium: est enim pomarium locus arboribus pomiferis confitus: pomærium autem quod Græcè dicitur πομῶριον, est locus tam extra, quàm intra murum, urbem cingens: quem antiqui inauguratō consecrabant, vbi nullum fieri ædificium sinebant. Fuit igitur non Latini interpretis, sed librariorum aut typographorum vitio effectum, vt pomærium hoc loco poneretur pro pomario, quod Græce dicitur paradifus. Ac si verbum verbo reddere volueris, transferes ex Græco: Erat ei paradifus proximus domui suæ. Hoc nomine παραδεισος paradifus, pro horto confi-

Proclus to vtitur Proclus : cuius hæc sunt ver-
 Hesiod. ba: Vbi Hesiodus Fortunatarum insula-
 rum meminit , innuit esse paradisum,
 eum videlicet , qui apud poëtas cam-
 pus Elysius appellatur . Fortasse per cã-
 pum Elysium paradisum terrenum in-
 telligebant , Mosaicis literis aliquantu-
 lum instructi . Vtitur etiam hoc nomi-
 ne Xenophon : & Philostratus in vita
 Xenophon. Apollonij . Sed & eo vtuntur septua-
 Philost. ginta interpretes , qui capite secundo
 Genes.2. Genesis habent : και ἐφυτέυσεν κύριος ὁ θεὸς
 παράδεισον ἐν ἑδὲν κατὰ ἀνατολάς . Hoc est,
 Et plantauit dominus Deus paradisum
 in Eden ad orientem. Sed quoniam vo-
 cabulum Eden , quod est in Hebraico,
 non solum est nomen loci , sed volu-
 ptatem & delicias significat : & cedem
 præter significationem Orientis signi-
 ficat principium , vertit Latinus noster
 interpres : Plantauerat autem dominus
 Deus paradisum voluptatis à principio.
 Onchel. Pro quo paraphrasis Chaldaica Onche-
 li habet : Et plantauit dominus Deus
 hortum in loco voluptatis ab exordio.
 Symm. Et Symmachus : Plantauitque domi-
 nus Deus paradisum florentem à pri-
 mo : subaudi, tempore . Aquila etiam,
 Aquila. & Theodotio non ad Orientem , sed à
 Theod. principio transfulerunt . Esse Eden no-
 men loci indicat Moses capite.4. Gene-
 sis, cum ait: Egressus Cain à facie domi-
 ni habitauit profugus in terra ad orien-
 talem plagam Eden . Et Esaias. 37. vbi
 Esai.37. inducit Rabfacé ita dicenté: Subuerterunt
 patres mei Gozá, & Hará, & Reseph, &
 filios Eden . Vbi Eden pro ciuitate qua-
 dam accipitur , aut regione. Eodem pa-
 cto apud Ezechielem capite.27. Et hanc
 Ezech.27. significationem secuti sunt Septuagin-
 ta. Significare autem nomen hoc volu-

ptatem indicat Ezechiel trigessimopri- Ezech.31
 mo, cum ait: Emulata sunt eum omnia
 ligna voluptatis , quæ erant in paradiso
 Dei. Vbi pro, voluptatis, est in Hebraico
 Eden, deriuatû à verbo *אָדָן* Hadan, quod
 significat delectare, voluptate ac delicijs
 afficere. Et hanc significationem sequu-
 tus est Latinus noster interpres, & Sym- Symm.
 machus, & alij . Locus ille vbi fuit pa-
 radisus terrestris appellatus est Edé, quod
 esset amœnissimus , admirabilemque
 afferret voluptatem. Quare tam illi qui
 pro Eden voluptatem , quàm qui lo-
 cum voluptatis plenissimum interpre-
 tati sunt , rectè quidem verterunt. Nec
 est etiam inter eos contrarietas , licet sit
 diuersitas , quòd alij dicant fuisse para-
 disum illum à Deo plantatum ad Ori-
 tem, alij à principio: nam vtrunque ve-
 rum est. Respectu enim terræ promissio-
 nis fuit ad Orientem : & plantatus fuit
 à principio mundi , nimirum die tertio
 creationis, quando Deus dixit capite pri-
 mo Genesis : Germinet terra herbam Gene.1.
 virentem , lignumque faciens fructum.
 Theodorus Mopsuestiæ ita de paradi- Theod.
 so terrestri loquitur : Eden erat locus,
 in quo positus erat paradisus , excelsus
 quidem, ad solis ortum collocatus, atq;
 ex vniuersæ terræ partibus electus : in
 quo Deus hominem tanquam in hono-
 rifico domicilio collocauit . Idem ait
 pluribus verbis Ioannes Damascenus. Damaf.
 Seuerianus fuisse ait paradisum terre- Seueria-
 stem ad Orientem consitum , vt ex ea
 parte qua lumina cœli initium ducunt
 nascendi , humanæ vitæ ratio atque
 institutio initium haberent . Non de-
 fuerunt, qui dicerent, nullum fuisse ter-
 renum paradisum , Mosem autem my-
 sticè fuisse locutum. Sed hi destruunt scri-
 pturas,

pturas, & in errore intolerabili versantur. Ac meritò grauiusque fuerunt impro-
 probati, & conuicti à Hieronymo, Au-
 gustino, Epiphano, Theodoro, Ba-
 filio, & ab alijs, qui diuinam scriptu-
 ram rectè explanarunt. Cæterùm hæc
 vox paradisi in diuinis literis non tan-
 tum accipitur pro paradiso terrestri, vt
 capite secundo & tertio Genesis, & capi-
 te Ezechielis trigesimo primo, sed etiam
 accipitur pro loco beatorum in gloria cœ-
 lesti: vt capite duodecimo epistolæ secun-
 dæ ad Corinthios: Scio hominẽ in Chri-
 sto, siue in corpore, siue extra corpus nes-
 cio: Deus scit: raptum huiusmodi vsq;
 ad tertium cœlum. Et scio huiusmodi
 hominem, quoniam raptus est in para-
 disum: & audiuit arcana verba, quæ
 non licet homini loqui. Vbi per ter-
 tium cœlum intelligitur empyriũ, vbi
 est sedes mentium beatarum, & æterna
 sanctorum domus: vbi qui se hic à sce-
 lerum contagione seuocarunt, Deo æter-
 no æuo fruuntur. Locum illum vocat
 apostolus tertium cœlum, & paradysum.
 Nam primũ cœlum est regio aeris vsq;
 ad cœlum lunæ: secundum cœlum est
 multitudo omnium globorum cœlestium,
 qui mirabili celeritate mouentur: ter-
 tium est cœlum empyrium, & paradysus
 æternus. De hoc paradiso & tertio
 cœlo illud Apocalypsis intelligitur ca-
 pite secundo: Vincenti dabo edere de
 ligno vitæ, quod est in paradiso Dei.
 Vbi per lignum vitæ intelligitur Chri-
 stus, qui est sapientia patris, filius Dei
 vnigena: de quo scriptum est capite Pro-
 uerborum tertio: Lignum vitæ est ijs,
 qui apprehenderint eam. Fuit re ipsa in
 paradiso terrestri arbor vitæ, vt con-
 stat ex capite secundo Genesis, quæ Chri-

sti figuram gerebat. Sed quemadmo-
 dum petra quæ percussa præbuit aquas,
 etsi Christum adumbravit, dicente apo-
 stolo in priore ad Corinthios capite de-
 cimo: Petra autem erat Christus: verè
 tamen fuit petra: sic arbor vitæ etsi Chri-
 sti vmbra gessit, non ideo dicendum
 est, non extitisse. Sed loco illo Apo-
 calypsis arbor vitæ non pro vmbra, sed
 pro substantia, hoc est pro Christo Deo
 nostro accipitur: & paradysus pro lo-
 co sedium beatorum. Præterea accipi-
 tur paradysus pro horto confito, vt Can-
 ticorum quarto: Emissiones tuæ para-
 disus malorum punicorum cum pomorum
 fructibus. Ac si Christus dicat ec-
 clesiæ: Propagines tuæ, hoc est, ecclesiæ
 tuæ particulares sunt veluti pomarium
 plenum malis punicis, alijsque arbori-
 bus vberes fructus ferentibus. Ita enim
 ordinantur, vt ipsi Christo, & ecclesiæ
 vniuersali, eiusque pastori summo pon-
 tifici obtemperantes in vera fide perma-
 neant. Sed dices: Quare hoc Cantico-
 rum loco fit mentio malorum punico-
 rum? Ratio est, quia per malum punicũ
 ordo significatur & constãtia. Aperi illud
 inuenies ipsum plenũ granis pulcherri-
 mis in capsulis suis miro ordine dispo-
 sitis: nullũ est alio maius, nullũ peruertit
 locum, nullum egreditur è serie. Est in
 hoc pomo admirabilis quædam conti-
 nuatio seriesq; acinorum, vt alij ex alijs,
 & omnes inter se æquales, apti, & colliga-
 ti videantur. Inter omnia poma nullũ est
 tã pulchra serie à natura cõstructũ, quàm
 malũ punicũ, quod alij pomũ granatũ vo-
 cãt. Quã ob causam per illud intelligitur
 ordo. Deinde ex omnibus pomis nullũ
 præter hoc habet coronã: est enim in fa-
 stigio coronatũ, magno ita Deo ordinãte
 artificio

artificio naturæ. Cùm autem qui perse-
uerant, & vincunt, donetur corona, iux-
ta illud apostoli capite. 2. epistolæ. 2. ad
2. Tim. 2. Timotheum, Non coronabitur, nisi qui
legitimè certauerit: per pomum hoc in-
telligitur constantia vsque ad finē. Eam
ob causam in fine vestis sacerdotalis, in
Exo. 28. extremis fimbrijs, vt capite Exodi. 28.
scriptū legimus, erant mala punica: quia
vt verbis vtar seruatoris nostri: Qui per-
Matt. 10. seuerauerit vsque in finē, hic saluus erit.
Matt. 24. Hæc est causa, quare veteres Græci ima-
ginem Victoriæ fingeant cum alis tenentem
dextera pomum punicum, leua verò galeam: vt refert in hieroglyphicis
Pierius. Pierius Valerianus. Per alas significatur
diligentia & celeritas, per galeam arma-
tura, seu armorum munitio, per malum
punicum ordo & constantia. Sed quia
nomine alarum designatur aliquādo in-
stabilitas, abstulerunt Athenienses alas à
Pausan. Victoriæ simulachro, vt Pausanias, & He-
Heliod. liodorus Periergeta memoriæ prodide-
runt. Cùm igitur malum punicum sit
signum ordinis & cōstantiæ, meritò par-
ticulares ecclesiæ cum horto seu paradi-
so malis punicis referto comparantur.
Aspicias igitur paradisum accipi aliquā-
do pro quocunque horto consito, quem
admodum hoc Danielis loco, vbi La-
tinus noster interpres pro paradiso po-
marium vertit.

¶ *Isti frequentabant domū Ioacim.* Versio
Complutensis Græco adiecta habet: Isti
expectabāt in domo Ioacim. Cùm enim
essent iudices, solebant illic expectare liti-
gatores, vt eorum causas audirent, & sen-
tentiam ferrent. Eam ob causam in aulā
illam frequenter conueniebant. Quare
etsi in verbis aliqua videtur esse discre-
pantia, in sensu tamen nulla est.

¶ *Quia nunquam fuerat dictus sermo hu-
iusmodi de Susanna.* Quidam vertunt:
Quia nunquam huiusmodi fama de Su-
sanna prodita fuerat. Pro, sermo, est in
Græco λόγος, quod vocabulum authore
Budæo significat sermonem, & famam, Budæ.
& verbum, & filium Dei, & rationem
& sapientiam. Et Hieronymus in epi- Hieron.
stola ad Paulinum præter hæc ait signi-
ficare causam vniuscuiusque rei, per
quam sunt, quæ subsistunt. Primo ca-
pitate Genesis vbi Moses mundi descri-
bit creationem, ait: Dixit Deus: Fiat
lux, &c. Et psalmographus: Ipse dixit, Psa. 32.
& facta sunt. Dixit Deus, ergo verbo
suo, per quod omnia fecit. Quibus ver-
bis æterni verbi generationem intelli-
gimus. Id voluit Augustinus significa- August.
re in libro de Genesi ad literam, cùm
verba illa explanans ait, hoc ad naturam
verbi, per quod omnia facta sunt, pertine-
re. Cuius sententiam sequuntur Iunilius
& Rupertus abbas, cum multis alijs. Hoc Iunilius
est verbum, de quo ait Ioannes statim in Rubert.
principio euangelij sui: In principio erat
verbum: & verbum erat apud Deum, & Apoc.
Deus erat verbū. Hoc erat in principio
apud Deū. Omnia per ipsum facta sunt. 1. Ioan.
De illo scriptum est in libro Sapientiæ ca- Sap. 9.
pitate nono: Domine misericordiæ qui fe-
cisti omnia verbo tuo. Et capite vndeci-
mo epistolæ Pauli ad Hebræos: Fide intel- Hebr. 11.
ligimus aptata esse secula verbo Dei. Ver-
bum Dei filius Dei est: de quo ait David Psa. 32.
psalmo. 32. Verbo domini cœli firmati
sunt. Et psal. 106. De necessitatibus eo- Psa. 106.
rum liberavit eos: misit verbū suum, &
sanauit eos. Vidēs nanq; Deus homines
calamitatibus oppressos, & in varijs er-
roribus versatos non tulit eos auxilium
cœleste requirētes diutius angī, & tene-
bris

bris errorum cooperiri. Misit filium suum unigenam, ut eos instrueret, & liberaret. Cum homines sine Dei amore frigore durescerent, vidit diuinus vates spiritu vaticinationis fore, ut Deus pater mitteret filium suum, qui eorum corda leniret. Eam ob causam psalm. 147. Emittet, inquit, verbum suum, & liquefaciet ea: flabit spiritus eius, & fluent aquae. Hoc verbum est sapientia Dei, & fons sapientiae: de quo ait Ecclesiasticus capite primo: Fons sapientiae verbum Dei in excelsis. Postquam Esaias capite nono Christi natiuitate descripsit, eumque vocauit Deum & hominem, subdidit: Verbum misit dominus in Iacob, & cecidit in Israel. Ac si diceret: Hunc Dei filium, verbum patris, verum Messiam misit Deus ad Iudaeos nomine Iacob & Israel significatos: qui illum contempserunt, & ad eandem crudelissimam vocarunt. De illo ait ita Ioannes capite decimonono Apocalypsis: Vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocabatur nomen eius verbum Dei. Et capite. 1. sua. 1. epistolae: Quod fuit ab initio, quod audiimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrae contrectauerunt de verbo vitae. Ac si dicat: Verbum illud vitae, per quod omnia viuientia vitam habent, per quod omnia facta sunt, quod erat ab initio, coaeternum & consubstantiale patri, quod audiimus, quod oculis nostris aspeximus, etiam manus nostrae tetigerunt: cum post reditum ad vitam dixit nobis: Palpate, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habent. Dicitur autem filius Dei verbum, ut intelligamus aeternam eius generationem spirituale esse, simplicem, inuariabilem, manentem: non materialem, non carnalem, non ad-

mistam mutationi. Nam verbum proprie est interior mentis conceptus, & prolata intus notitia. In homine verbum est accidens: at verbum Dei substantia est, & non alia nisi substantia Dei. Cum igitur verbum Dei sit à Deo productum, proprie dicitur genitum esse: gignere enim est substantiam producere. Porro cum verbum sit genitum à Deo, filium esse Dei negare non possumus. Hoc Dei verbum est ratio perpetua, sapientia sempiterna, intellectus incomprehensibilis, veritas incommutabilis, verus Dei filius, verus Deus, verbum illud, per quod omnia facta sunt. Deus enim verbo omnia creauit. Id voluerunt significare antiqui in simulachro Dei Enephi, ex cuius ore egrediebatur ouum, hoc est mundus habens oui figuram: qui mundus quoniam Dei verbo conditus est, ex Dei ore exibat. Refert hoc Eusebius Caesariensis libro primo de praeparatione euangelica: & Coelius Augustinus in hieroglyphicis. Hoc verbo ait Trismegistus fuisse mundum constitutum. Idem aiunt Philo Platonius in libro de agricultura, Aemilius Platonius, & ante eum Heraclitus: & Plato in Epimionide, cuius haec sunt verba: Conficiunt circulum suum, & perficiunt mundum, quem ordinavit visibilem verbum omnium diuinissimum. Idem dixit Zeno princeps Stoicorum: qui rerum naturae dispositionem opificemque vniuersitatis verbum atque Deum nominauit. Qua de re vide Eusebium libro septimo & vndecimo de praeparatione euangelica: Didymi Brachmanis epistolam à diuo Antonino in prima parte historiarum citatam: Lactantium Firmianum libro quarto contra gentes: Hamerum Nouasianum in primum caput

caput genesis multos ex antiquis philo-
 sophis citantem, qui asserunt summum
 Deum per verbum suum mundum crea-
 uisse: & verbum hoc esse rerum omniū
 creatarum principium. Id quod ait Mo-
 ses: In principio creauit Deus cœlum &
 terram: potest verti ex Hebræo: Per prin-
 cipium. Hoc est, per verbum, quod est
 filius Dei. Ita locum illum interpretan-
 tur Tertullianus Septimius, Hilarius,
 Hieronymus, Augustinus, Ioannes Pi-
 cus Mirandulanus, & Alcuinus. Aspi-
 cis igitur non solum Christianos, sed
 etiam externos philosophos asseruisse
 Deum constituisse mundū verbo, quod
 est rerum principium: & ex diuinis li-
 teris constare verbum hoc esse Deum.
 Sed hoc volo modò ostendere ex mul-
 tis locis paraphrasis Chaldaicæ sum-
 mæ apud Hebræos authoritatis, & aliarum
 versionum. Psalmo septimo vbi nos ha-
 bemus: Dominus iudicabit populos:
 pro domino est in Hebræo Iehouah,
 quod nomen soli Deo conuenit. Et Io-
 nathas paraphrastes Chaldaus transtu-
 lit locum illum: Verbum domini iudi-
 cabit populos. Quibus verbis signifi-
 cat Christum esse verum Deum, qui
 est Iehouah & verbum Dei. Psalm. 109.
 Vbi nos habemus: Dixit dominus do-
 mino meo: sede à dextris meis: habet
 paraphrasis Chaldaica: Dixit dominus
 verbo suo. Psalmo. 137. quod nos ha-
 bemus: Quoniam magnificasti super
 omne nomen sanctum tuum: vertit Hie-
 ronymus, & post illum Felix Praten-
 sis: Quoniam magnificasti super om-
 ne nomen tuum eloquium tuum. Hoc
 est verbum tuum. Capite octauo Esaiæ
 vbi editio vulgata habet: Adiecit domi-
 nus loqui ad me: habet litera Chaldaica

ca: Addidit verbum domini loqui me-
 cum. Et quadagesimo octauo pro eo
 quod vulgat⁹ noster interpret vertit: Ma-
 nus quoque mea fundauit terram: tran-
 stulit Thargū: Verbo meo fundauit ter-
 rā. Capite primo Oseæ habet editio vul-
 gata: Saluabo eos in domino Deo suo:
 & paraphrasis Chaldaica: Saluabo eos in
 verbo domini Deo eorum. Ac si dicat
 Deus pater: Salutem feram eis per filiū
 meum, qui est verbum meum, & Deus
 illorum. Vbi vides verbum Dei verum
 esse Deum. Huc accedit nomen Ieho-
 uah, quod est in Hebræo pro domi-
 no. Cum enim hic dominus sit Ieho-
 uah, hoc est verus Deus, atqui hic do-
 minus sit verbum Dei: rectè sequitur,
 hoc verbum Dei esse verum Deum. Sed
 etiam si verbum accipiatur pro filio Dei,
 & multas alias habeat acceptiones, hoc
 tamen Danielis loco accipitur pro ser-
 mone, rumore, & fama, vt liquet in-
 tuenti.

¶ *Dic, sub qua arbore videris eos colloque-
 tes.* Versio Latina adiecta literæ Græ-
 cæ habet: Dic sub qua arbore vidisti eos
 conuersantes ad inuicem. Pro, colloque-
 tes, est in Græco: ὁμιλουῦντας ἀλλήλοις,
 Prior vox est à verbo ὁμιλέω, quod si-
 gnificat conuersari, loqui, congregari, con-
 suetudinem, & familiaritatem habere.
 Dicitur etiam apud Sophoclem de com-
 plexu venereo, quemadmodum hoc lo-
 co. ἄλλήλους significat mutuò, inuicem,
 inter se, vltro citroque. Quare potest
 locus hic ita ex Græco conuerti: Dic
 sub qua arbore videris eos inter se con-
 gressos. Voluit diuinus vates rem tur-
 pem honestis verbis innuere. Eodem
 pacto paulò post: Et illæ timentes lo-
 quebantur vobis. Hoc est, vobiscum
 obscœ-

Genes. 1.

Tertull.
 Hilari.
 Hieron.
 August.
 Mirad.
 Alcuin.

Psal. 7.

Ionath.

Psal. 109

Psal. 137

Hieron.
 Felix.

Esai. 8.

Esai. 48

Ose. 1.

Esai.

Ose.

Psa.

Haba

Zach

Sopho

obscena voluptate cōmiscabantur. Sed pro duabus vocibus Græcis, nimirum loquentes mutuò, rectè vulgatus interpres vnam posuit, scilicet colloquentes, quæ idè valet ac duæ: vt breuitati simul, & honestati studeret. Ceterū loqui ad cor alicuius est ei dulcia verba dicere, eumq; blanditijs delinire: vt capit. 40. Esaiæ: Loquimini ad cor Ierusalé. Et Oseæ. 2. Ducam eam in solitudinē, & loquar ad cor eius. Loqui in me est locutio diuinorum vatum: vt psalmo. 84. Audiā quid loquatur in me dominus Deus. Illud Habacuc secūdi capitis: Contemplabor, vt videam, quid dicatur mihi: vertunt quidā: Speculabor, vt videam, quid in me loquatur. Idest quid me doceat Deus. Zacha. 1. Capite. 1. ait Zacharias: Dixit ad me angelus domini, qui loquebatur in me.

Argumentum capitis quarti decimij.

Roditur memorię historia Belis Babyloniorum idoli, cuius sacerdotes fallebant regem, ei persuadētes, vt sin-

gulis diebus idolo iuberet dari magnam ciborum copiam, quos ipsi occultè deuorabant. At eorum dolo opera Danielis deprehenso fuerūt interfecti, idolum destructum, & draco vita priuatus. Eam ob causam Daniel omni sapientia & nobilitate præstanti fuit in lacum leonū coniectus, sed inde mirabiliter liberatus: eiusq; hostes missi in eundem lacum statim fuerunt à leonibus dilaniati. Qui enim se scelerum ministros præbuerāt, & Dei, hominumq; iura violauerant, sibi inscij exitium parauerunt.

Caput quartū decimū.

ERat autem Daniel cōuiuā regis, & honoratus super omnes amicos eius. Erat quoq; idolū apud Babylonios nomine Bel: & impendebātur in eo per dies singulos simile artaba duodecim, & oues quadraginta, & vini amphora sex. Rex quoque colebat eum, & ibat per singulos dies adorare eum. Porro Daniel adorabat Deū suum. Dixitq; ei rex: Quare nō adoras Bel? Qui respondēs ait ei: Quia non colo idola manufacta, sed uiuentē Deū, qui creauit cælū & terrā, & habet potestatem omnis carnis. Et dixit ad eum: Non videtur tibi esse Bel uiuēs Deus? An non vides, quāta comedat, & bibat quotidie? Et ait Daniel aridēs: Ne erres rex: iste est enim intrinsecus luteus, & forinsecus areus, neque comedit aliquādo. Et iratus rex vocauit sacerdotes eius: & ait eis: Nisi dixeritis mihi, quis est, qui comedat impēsas has, moriemini. Si autē ostenderitis, quoniā Bel comedat hec, morietur Daniel, qui blasphemauit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat iuxta uerbum tuū. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoribus & paruulis & filijs. Et uenit rex cum Daniele in templū Belis. Et dixerunt sacerdotes Belis: Ecce nos egrediemur foras: & tu rex pone escas, & uinū misce, & claude ostiū, & signa annulo tuo: & cum ingressus fueris manē, nisi inueneris omnia comesta à Bel, morte moriemur: uel Daniel qui mentitus est aduersum nos. Confidebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum: & per illud ingrediebantur semper: & deuorabant ea.

Explanatio.

ERat autem Daniel. In quibusdā codicibus incipit caput hoc ab hac uertima oratione capitis superioris: Et rex Astyages appositus est ad patres suos: & susce-

suscepit Cyrus Perſes regnū eius. Ac tūc
 eſt ſenſus. Cūm Aſtyages, hoc eſt Darius
 filius Aſſueri rex Medorum exceſſiſſet
 è vita, fuiſſetque iuxta maiores ſuos ſe-
 pultus, obtinuit regnum eius Cyrus rex
 Perſarum: qui familiariter utebatur Da-
 niele: eumque præ cæteris amicis hono-
 re afficiebat. Itaque per Aſtyagem in-
 telligitur Darius auunculus Cyri: appel-
 labatur enim Darius & Aſtyages: quo
 mortuo tenuit gubernaculum totius im-
 perij Medorum, Babyloniorum, & Per-
 ſarum Cyrus, in cuius tempore ea con-
 tingerunt, quæ ſunt huic vltimo Danie-
 lis capiti mandata. Ex quibus colliges,
 has duas historias nimirum Suſannæ &
 Belis diuerſis temporibus contigiffe: nā
 historia Suſannæ contigit regnate in Ba-
 bylonia Nabuchodonofore, & in Perſide
 Aſtyage auo Cyri, quo tempore Daniel
 erat adoleſcens, vt oſtenſum eſt capite ſu-
 periore, vbi ſcriptum eſt: Suſcitauit do-
 minus ſpiritum pueri iunioris, cuius no-
 men Daniel: hæc autem historia Belis
 accidit poſt Babylonis euerſionē per Me-
 dos ac Perſas, & poſt Darij exceſſum ex
 vita, tenente totius imperij clauum Cy-
 ro, cuius hoc loco fit mentio, cūm iā Da-
 niel eſſet ſenectute conſectus. Alij codi-
 ces referunt hæc verba ad finem capitis
 ſuperioris: & incipiunt hoc vltimum ca-
 put ab his verbis: Erat autem Daniel cō-
 uiua regis: nimirum Cyri, de quo proxi-
 mē locutus fuerat. Quidam per hunc
 Aſtyagem non intelligunt Darium, ſed
 eius patrem, qui vocabatur etiam Aſſue-
 rus, vt ex capite nono liquet, & nos ſu-
 præ retulimus prope finem capitis ſupe-
 rioris. Sed hoc loco non fit Darij men-
 tio, ſed Cyri, quia hic Cyrus magna in
 Iudæos contulit beneficia. Aiuntque nec

Sup. 9.

Aſtyagem, nec Darium, nec Cyrū huic
 regem eſſe, de quo hic ſcribitur: Erat au-
 tem Daniel conuiua regis: ſed per hunc
 regem aſſerunt intelligi Nabuchodonofore,
 qui regnabat in Chaldæa regnate
 in Media & Perſide Aſtyage, cui poſt
 mortem Darij ſucceſſit Cyrus. Prior ta-
 men explanatio videtur germanior. He-
 rodotus Halicarnarſeus in libro qui inſ-
 cribitur Clio, narrat Aſtyagem regem fi-
 liam habuiſſe nomine Mandanam, quā
 nulli Medorum qui ea dignus eſſet, ſta-
 tuit tradendam, ſed Perſæ cuidam no-
 mine Cambyſi, nulla illuſtri laude cele-
 brato. Cūm autem vidiffet per quietem
 ex filia enatam vitē, cuius palmitē om-
 nis Aſia opacaretur, quod eſſet patulis
 diſfuſa folijs, conſilio ariolorum inſtru-
 ctus decreuit filium illius filię ſuæ nomi-
 ne Cyrum vita priuare. Natus itaque in-
 fans datur occidēdus Harpago viro gra-
 uiſſimo, qui timēs parētes infantis eum
 tradidit cuidam regis paſtori exponen-
 dum. At vxor paſtoris videns infantem
 dilexit illum, & pro filio enutriuit: qui
 poſtea fuit ab auo cognitus, & à Medis
 in regia dignitate conſtitutus. Ac tandē
 auo ſuo Aſtyagi intulit bellum, quem
 vicit, & totum ſibi imperium vſurpauit.
 Hoc etiam narrat libro primo Iuſtinus,
 & Troguſ Pompeius: & poſt illos Petrus
 Troguſ, Comeſtor in historia ſcholastica: qui ait
 Cyrum retinuiſſe ſibi regnum Perſarū,
 dimiſiſſeque Aſtyagi auo ſuo regnū Hir-
 canorum, & Dario filio Aſtyagis auun-
 culo ſuo regnum Medorum hac lege, vt
 mortuis illiſ totum imperium ad ipſum
 Cyrum veniret. Quod factum eſſe te-
 ſtatur: idque his verbis ſignificatum eſ-
 ſe: Rex Aſtyages appoſitus eſt ad patres
 ſuos, & ſuſcepit Cyrus Perſes regnū eius.

Herod.

1. Reg.

Prou.

Eccle.

Hieron.

Iuſtinus

Troguſ

Comeſt.

Auguſt.

¶ Con-

¶ *Contiua regis.* Hoc est, regi familiaris, qui in eius intima consuetudine versabatur. Pro cōiua est in Græco *συμβίωσις*, hoc est, simul viuens: à verbo Symbioo, quod est simul uiuo: pro quo Latinus interpres editionis vulgatæ rectè transtulit, conuiua. Potest verti conuictor, hoc est quotidianus cōiua. Rectè antiqui accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, cōuiuium nominarūt. Itaque cōiua accipitur pro eo, qui inuitatus est ad cōuiuium: & pro familiari & domestico. Priore modo accipitur capite. 19. libri secūdi Regum: Posuisti me seruum tuū inter conuiuas mensæ tuæ: posteriore verò capite. 9. Prouerbiorum: In profundis inferni conuiuæ eius. Et Ecclesiastici nono: Cum sapientibus & prudentibus tracta: viri iusti sint tibi conuiuæ. Hoc secundo modo accipitur hîc à Daniele.

¶ *Erat quippe idolum apud Babylonios nomine Bel.* Diuus Hieronymus in explanatione in caput secundum Osee ait Ninum Beli filium apud Assyrios Niniuē celebrem ciuitatem condidisse, & regem Zoroastrē forti certamine superasse: tantaque vanitate elatum fuisse, vt patrem suum Belum in Deum referret, cui Babylonij diuinum cultum tribuerunt: Et hūc Belum esse Belem hunc, de quo hîc loquitur Daniel. Erat enim insigne Babyloniorum idolum, quod aliquādo dicitur Bel, aliquādo Beel, aliquādo Baal: deducto nomine à Belo patre Nini. Hæc est Hieronymi sententia. Hunc Belum ait Augustinus libro. 18. de ciuitate Dei fuisse primū Assyriorū regē. Eius statuā coluerunt Assyrij, Babylonij, Sidonij, & aliæ nationes, & vocabant eam Belū, & Bel, & Baal: & erat idolū præcipuū apud

gentes illas à fide alienatas. Postea quodcunque idolum appellabatur Baal. Et nonnulla dicebantur Belcum additamento: vt Belphegor, hoc est idolū hiatus: de quo fit mentio capite. 25. Numerorum. Et nono Osee. Et psalmo. 105. Et alijs in locis. Et Belzebub, hoc est idolū muscarū: de quo fit mentio capite primo libri quarti Regū. Et decimo ac duodecimo Matthæi. Et alijs in locis. Berofus Chaldaus multo ante Hieronymum asseruit etiā Ninum ædificasse templum patri suo Belo, ei que statuam fecisse. Idem ait Lactantius Firmianus libro primo diuinarum institutionum: & Theophilus in libro de temporibus: & Thalys historicus à Lactantio citatus. Huius Belis meminit Esaias capite quadregesimo sexto.

¶ *Impendebantur in eo per dies singulos simile artabæ duodecim.* Hoc est, offerebantur quotidie huic idolo ad eius alimentum duodecim artabæ medullæ farinæ triticeæ. Artaba autem est mensura quedam continens. 72. sextarios.

¶ *Rex quoque colebat eum.* Subaudi, Deū Belum. Cū scriptum sit capite quattodecimo Sapientiæ: Infandorum idolorum cultura omnis mali causa est, & initium, & finis.

¶ *Daniel adorabat Deum suum.* Hoc est colebat verum Deum.

¶ *Sed viuentem Deum.* Ad differentiam deorum mortuorum. Deus autem verus viuus est, & fons vitæ. Plantæ viuunt, sed non sentiunt: animalia rationis expertia viuunt, & sentiunt, sed non intelligunt: homines viuunt, sentiunt, & intelligunt: sed non habent vitā à se, sed à Deo, quādiu Deus vult. Nam vt Actorū septimo scriptū est: In Deo viuimus, mouemur, & sumus. Deus autē habet vi-

tam à seipso, per se est viuus: & nō solūm est viuus, sed est ipsa vita: non solūm est æternus, sed ipsa æternitas. Non solūm uiuit, sed ipse est suū uiuere, cū sit actus purus & simplicissimus. Ipse est solus sua natura, & per se immortalis. Eam ob causam ait apostolus capite ultimo epistolæ prioris ad Timotheum: Qui solus habet immortalitatem. Angeli & animæ rationis participes immortalitatem quidē habent: at non ex se, sed ex Deo. Præterea vt diuus ait Augustinus libro tertio contra Maximinum Arrianorum episcopū, in omni mutabili natura nonnulla mors est ipsa mutatio. Atque per hoc solus Deus habet immortalitatem, qui nō cuiusquam gratia, sed natura sua nec potest, nec potuit aliqua conuersione mutari: nec potuit, nec poterit aliqua mutatione peccare. Haftenus ille.

¶ Qui creauit cælum & terram. Hic Deus qui creauit cælum & terram, est vnus in natura, trinus autem in personis. Id uoluit Moses significare statim in principio Genesis, cū dixit: In principio creauit Deus cælum & terram: ubi pro Deo est in Hebraico Elohim in plurali ad ostendendam personarum distinctionem, & creauit in singulari, ad ostendendam naturæ unitatem. Est autē Elohim in plurali ostendit versus ille psalmi. 95. Omnes dii gentium dæmonia: ubi pro, dii, Est in Hebræo Elohim. Creauit autem Deus mundum, vt ex visibilibus ipsius inuisibilia cognosceremus, vt ait Paulus apostolus capite primo epistolæ ad Romanos. Qua de re multa dicit Dionysius Areopagita in libro de diuinis nominibus capite septimo, & Theodoretus in libro de dijs & angelis, & Ammonius in præfatione in prædicamenta Aristote

lis, & Theophilus libro primo ad Autolichū, & Hugo à sancto Victore in Didascalico, & nos in commentarijs in caput tertium huius diuini uatis. Vt enim qui nā uē uidet se optimè agitantem, & in portu recipientem, intelligit illic esse eius gubernatorem: sic qui huius mundi machinam eiusque ordinē intuetur, statim percipit animo esse vnum Deū, qui illā moderatur. Hunc igitur Deum trinū & vnū creatorem cæli & terræ, totius vniuersitatis gubernatorem colebat Daniel. Al-
 ludit hīc ad uerba illa: In principio creauit Deus cælum & terram: quorum hic est sensus: In principio mūdi fecit Deus ex nihilo cælum & terram. Vel in principio tēporis: vel creationis Deus sine sui mutatione fecit cælum & terrā. Ac si dicat Moses: Ne existimes mundū esse ab æterno: nā re ipsa creatus fuit. Nā vt circulus etiā si nō videatur habuisse principium: habuit tamen: sic mundus tametsi uisus sit nonnullis philosophis æternus esse, fuit tamen conditus à Deo, qui est vnus, & sempiternus. Ille enim qui est sine principio, principium omnibus dedit: & qui est potentissimus, admirabili celeritate cælum creauit & terram, & omnia que in illis continentur. Poteris per principium filium Dei intelligere, qui à Iudæis interrogatus quis esset, Ego, inquit, principium, qui loquor uobis: vt ait cap. 8. Ioannes. Et ipse Dei filius capite Prouerbiorū. 8. ait: Dominus possedit me in initio uiarum suarum. Vel vt potest etiam uerti: Dominus possedit me initium uiarum suarum. Vbi ostendit se esse principium illud, de quo loquitur Moses. cū ait: In principio creauit De⁹ cælū & terram. Nonnulli per cælū loco illo intelligunt omnes globos cælestes, & per terrā orbem

1. Tim. 6.

August.

Gene. 1.

Psal. 95.

Rom. 1. Dionys.

Theod.

Ammon.

Theop. Hugo.

Similitudo.

Gene. 1.

Similitudo.

Ioan. 8. Prou. 8.

Gene. 1.

orbem hunc, in quo habitamus cum omnibus elementis & corporibus mixtis, per anticipationem seu occupationem. Itaque nomine coeli & terrae iuxta eorum sententiam vniuersus mundus visibilis significatur. Et postea explicatur precipue, quid in qualibet die factum fuerit. Vt si quis ostendat alicui Romam in summa quadam: & dicat urbem illam conditam fuisse à Romulo: & deinceps descendens ad singularia, dicat, tale aedificium conditum fuit ab illo tali die, & cætera. Hæc est magnorum virorum sententia, quæ nullum continet errorem. At ego existimo per coelum loco illo intelligi coelum empyrium, quod creatum fuit primo die: per terram autem illam materiam quandam incultam, ex qua Deus fecit coelum & terram, quæ quidem materia & moles fuit primo die creata. Coelum autem visibile fuit factum die secundo, & terra elementaris die tertio, vt diuina scriptura eodem. i. capite Genesis testatur. Existimo Deum creasse ex nihilo coelum empyrium, & angelos, & animas rationales, & materiam primam, quam Moses appellat terram inanem & vacuam, cætera verò ex illa. Qui verò aiunt terram & mare & corpora coelestia condita fuisse ex nihilo, intelligendi sunt, in materia illa rudi & inculta, quæ fuit ex nihilo creata, in qua illa erant virtute & potetia. Et ita intelligitur caput primum concilij Lateranensis sub Eugenio. 3. vbi dicitur Deus vtramque de nihilo condidisse creaturam spirituales & corporales, angelicam videlicet & mundanam. Nam esse orbem terrarum conditum ex materia, indicat scriptura capite. 11. Sapientie his verbis: Non impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Quæ de re copiose dif-

ferui supra: verba illa. c. 3. explanas: Bene dicite aquæ omnes, quæ super cælos sunt. ¶ *Habet potestatem omnis carnis.* Idest, habet in omnes homines potestatem. Caro accipitur hic pro homine. Eodem modo capite Genesis. 6. Omnis caro corruerat viam suam. Esaiæ. 40. Omnis caro factum. Romanorum. 2. Non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Et Ioannis septimo: Clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: hoc est, super omnes homines.

¶ *Intrinsæcus luteus, et forinsæcus æreus.* Erat enim simulachrum illud ex ære fuso super formam luteam. Capite superiore ostensus est Daniel libidinis destructor: in hoc autem idolorum euerfor.

¶ *Vinum misce.* Hoc est, infunde vinum in amphoras per ministros tuos. Vel misce illud aqua ad bibendum.

¶ *Signa annulo tuo.* Solebat principes gemam in annulo habere, quo sigillare solebat res abditas, quas clausas esse volebat: vt supra ostensum est capite. 6. vbi de annuli antiquitate disseruimus.

¶ *Factum est igitur, postquam egressi sunt illi, et rex posuit cibos ante Bel, precepit Daniel pueris suis, et attulerunt cinerem, et crebrauit per totum templum coram rege: et egressi clauserunt ostium: et signantes annulo regis abierunt. Sacerdotes autem ingressi sunt nocte iuxta consuetudinem suam, et uxores, et filij eorum, et comederunt omnia, et biberunt. Surrexit autem rex primo diluculo, et Daniel cum eo. Et ait rex: Salua ne sunt signacula Daniel? Qui respondit: Salua rex. Statimque cum aperuisset ostium, intuitus rex mensam exclamauit voce magna: Magnus es Bel: et non est apud te dolus quisquam. Et risit Daniel: et tenuit regem, ne ingrederetur intro, et dixit*

Ecce pavimentum animaduerte, cuius vestigia sint hæc. Et dixit rex: Video vestigia virorum, & mulierum, & infantium. Et iratus est rex. Tunc apprehendit rex sacerdotes, & uxores, & filios eorum. Et ostenderunt ei abscondita ostiola, per quæ ingrediebantur, & consumebant, quæ erant super mensam. Occidit ergo illos rex: & tradidit Bel in potestatem Danielis: qui subuertit eum, & templum eius.

¶ Factum est igitur. In Græco est, si verbum verbo reddere volueris: Et factum est, ut egressi sunt illi. Sed sensus idem est.

¶ Et cribrauit per totum templum. Hoc est, per totum templi pavimentum: ut comedentium vestigia latere non possent.

¶ Intuitus rex mensam. Subaudi, in qua posita fuerant epulæ idolo. Respexit in primis in mensam ciborum: quia ardentem desiderabat videre, esse illos à Bele deo ratos: ubi autem affectio, ubi oculus est.

¶ Magnus es Bel. Voluptate affectus has voces emisit: ac si diceret: Magna est potentia & laus tua ô Bel, quod tantam ciborum copiam comedisti. Ostultitiam regis dignam irrifione. Videte, in quo eius potentiam & honorem collocabat, in multis cibis deuorandis. Ideo eum pro Deo colebat, quia multa vorabat. Huiusmodi sunt, qui edacitate epularum colunt: de quibus ait apostolus c. 3. epistolæ ad Philip. Quorum Deus venter est. Huic loco potest illud accommodari, quod ait Iere. c. 49. Arrogantia tua decipit te: quod potest etiam verti ex Hebræo: Superstitio tua, vel idolum tuum decipit te.

¶ Risit Daniel. Non ex leuitate, sed ut vanorum deorum cultum illuderet. Fortasse risit ob gaudium, quo affectus fuit videns pavimentum templi pedibus conculcatum: ut veritas in lucem prodiret, & ante omnium oculos poneretur. Aspicias ex hoc loco licitum esse aliquando ridere moderatè, cum opus est.

Vnde Ecclesiastes capit. 3. Tempus, inquit, Eccle. 3. flendi, & tempus ridendi.

¶ Video vestigia virorum, & mulierum, & infantium. Vestigia puerorum à vestigijs virorum discrepabant in quantitate: mulierum autem in figura: quoniam illæ calceis diuersam formam habentibus utebantur. Hæc vestigia potuit rex facile videre propter cineres, quibus Daniel coram rege totum templi pavimentum operuerat. Cum rex respexit ad mensam ciborum, statim deceptus exclamauit: Magnus es Bel: cum autem oculos fixit in cinere, intellexit veritatem. Si te ad carnes, ad epulas, ad vinum, ad edacitatem & ebrietatem conuerteris, in magnos incidet errores: at si ad cinerem, ad poenitentiam, ad abstinentiam ciborum, ad cognitionem tui te reuocaueris, resipisces, & mentis oculis illustratus veritatem intueberis. Si felicitatem collocaueris in crapula & ebrietate, coles idolum: eris ex illis, ut verbis utar apostoli in epistola ad Philippenses. 3. quorum Deus venter est. Si verò imbecillitatem fragilitatemque; tuam alta mente perperderis, euerteres idola, & mundi vanitatem despicias. Vide comestationis iacturam per mensam ciborum intellectam, & humilitatis emolumentum per cinerem significatam. Quid est respicere cinerem, nisi seipsum intueri, & propriam miseriam cognoscere? Cap. 18. Gen. 18. Genesis ait Abraham: Loquar ad dominum meum, cum sim puluis & cinis. Cap. 34. Iob. 34. Iob scriptum legimus: Deficiet omnis caro simul: & homo in cinerem reuertetur. Et decimo Ecclesiastici: Quid superbis terra & cinis? Eam ob causam ait ecclesia feria quarta cinerum: Memento homo, quia cinises, & in cinerem reuertetur. Vngit nos cinere in capite, ubi est sedes memoriae, ut memores simus mortis: & signat nos tau Ezechielis in fronte,

Philip. 3.

Iere. 49.

Philip. 3.

Gen. 18.

Iob. 34.

Eccle. 10.

Eccle.

Simi

Ezech. 9.

fronte, hoc est memoria finis: tau enim
 est vltima litera in Hebraico alphabeto,
 quare designat finē & interitū. Et illa vn-
 gimur, cum nobis ponitur in capite: iux-
 ta id quod in euāgelio illi⁹ feriæ canitur:
 Tu autē cū ieiunas, vnge caput tuū. Et E-
 zechielis documēto intelligimus oportere
 nos in frōte esse vnctos tau: Christ⁹ do-
 cet, vt vngam⁹ caput: sancta mater eccle-
 sia, vngit nos cinere in frōte & capite, in-
 nuēs tau Ezechielis esse mortis memo-
 riā, qua debemus vnctū atq; signatū ha-
 bere caput: vt nunquā nobis excidat ex
 animo finis recordatio. Cap. 4. Leuitici
 præcipiebat Deus efferendū esse vitulum
 extra castra in locum mundum, vbi ci-
 neres effundi solent. Sed dices: Si locus
 erat plenus cineribus, quomodo mūdus
 appellatur? Quī fieri potest, vt perpurga-
 tus sit, cum in illum cineres conijceren-
 tur? At altè spectare si voles, perspicies
 ideo locum illū esse abstersum, quia erat
 cineribus imbutus, sine quibus pollutus
 esset, & contaminatus. Hic vitulus est ca-
 ro nostra, quę in ara cordis nostri igne di-
 uini amoris immolāda est: in quo corde
 debet esse cinis, hoc est, nostrę imbecillita-
 tis recordatio, & mortis repetita memo-
 ria, vt mundū sit, & ab omni scelerū cōta-
 gione seuocatū. Eam ob causam debet ef-
 se extra castra, id est à turbulētis mundi
 negotijs separatū, & ab immoderatis per-
 turbationibus abductū. Nam memoria
 mortis est horologiū vitæ, illā excitās &
 ordinans ad munditiā, ad virtutes ac-
 quirendas, & sordes vitandas. Ait enim
 Ecclesiastic⁹: Memorare nouissima tua,
 & in æternū non peccabis. Vt pauo pul-
 chritudine fulgentium plumarū eas ex-
 tollit, & in orbem erigit: sed videns pe-
 dū suorum fœditatē, rotam caudæ depo-

nit: sic nos superbia, rerumque nostrarū
 opinionibus inflati nobis ipsi immode-
 ratè placemus, nostrique admirationi
 defixi insistimus: at si ad cinereos pedes,
 si ad finem respexerimus, rotam nostræ
 vanitatis deponem⁹. Vt aqua cineris ab-
 sterget vestium maculas: ita mortis me-
 moria & lixiuium lachrymarum ani-
 mæ sordes, & noxias sollicitudines atque
 cupiditates. Vnde Hieronymus in epi-
 stola ad Cyprianū: Qui se, inquit, quo-
 tidie recordatur esse moriturum, contē-
 nit præsentia, & ad futura festinat. Et vt
 cinis solet ignem custodire: sic memo-
 ria mortis Charitatem conseruare. Præ-
 terea ignis designat pœnitentiam, & sce-
 lerum cōfessionem: ex quo effectum est,
 vt qui flagitia sua cognoscerent, eamq;
 ob causam angerentur dolore, solerent
 quondam se aspergere cinere, vt Deum
 pœnitentia placarent. Ideo ait Ieremias
 capite. 25. Aspergite vos cinere optima-
 tes, quia cōpleti sunt dies vestri. Et Thre-
 norum secundo: Conticuerūt senes filia
 Sion, consperferunt cinere capita sua. Ca-
 pite quarto Iudith scriptum est: Erat ci-
 nis super capita eorum. Et Matthæi vn-
 decimo: Olim in cinere & cilicio pœni-
 tentiam egissent. Respiciamus igitur ad
 cinerem, ad cognitionē nostri, ad pœni-
 tentiā, ad humilitatē, ad humanā mise-
 riā, ad mortē & finē: & ita vitabimus er-
 rorē, & scopum attingemus. At si à cine-
 re auerterimus oculos, eosq; in mēsam
 epularum cōiecerimus, in erroribus in-
 tolerandis versabimus. Eam ob causam
 Christiani ieiunia quadragesimalia meri-
 tō seruāt, & alia certis temporibus con-
 stituta: est enim ieiunium humilitatis,
 castitatis, & aliarum virtutum fundamē-
 tum. Hoc intelligens diuinus ac regius

Pfal. 34. vates psalmo. 34. Humiliabam, inquit, in ieiunio animam meā. Edacitate redditur animus imbecillus, hebes, & obtusus: ieiunium verò eum reddit fortiorè & acutiorè, eiq; præbet alas ad volādum in sublime. Id expertus Isidorus libro. 1. de summo bono: Gulæ saturitas, inquit, aciè mētis obtūdit, ingeniumq; euertere facit. At etsi hoc verū est, & in ecclesia à tépore apostolorum semper ieiuniū fuit præceptum & obseruatum, Aetiustamè & Iouinianus & alij huiusmodi hæretici diabolico furore concitati illud de medio auferre voluerunt: sed frustra laborarūt. Horum heresim & perfidiam multis iā ab hinc annis sepultam suscitarūt nostris téporibus Lutherus, Melanchthon, Bucerus, Calvinus, & alij hæretici detestabiles sectam Epicuream sequentes, & felicitatem in corporis voluptate collocātes. Aiunt enim, Deum nunquam constituisse delectum ciborum: ideo nullo modo esse ieiunandū, nec à carnibus, cibisq; alijs abstinēdū. Nunquā illi hoc dicerēt, nisi intollerabili cæcitate laborarēt. Imò Deus statim in exordio mundi præcepit homini, quem in agro arboribus consito mirum in modum amœno posuerat, ne ex fructu cuiusdā certæ arboris comederet: nā quo die ex eo comederet, moreretur. Nōne illud fuit cōstituere differentiā & delectum inter cibos? Illud fuit primū præceptum, & sub pœna mortis promulgatum. Ex illo loco colligūt Augustinus contra Iulianum libro. 1. Ambrosius in libro de Elia & ieiunio, Chrysostomus homilia. 1. in Genesim, Basilius in homilia de laudib⁹ ieiunij, & alij magni nominis & celebritatis viri, & sapiētia ac sanctitate venerādī patres, ieiuniū esse de iure diuino. Fuit etiā alterū ieiuniū cum ciborū

delectu ac discrimine à Deo cōstitutum, nimirum carniū abstinentia. Nam capite primo Genesis dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentē semē super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis semētem generis sui, vt sint vobis in escā. Et capite tertio: Comedes herbas terræ: in sudore vultus tui vesceris pane tuo. Quibus verbis liquet, fuisse tūc carnes prohibitas vsq; ad Noë post prolutiem terrarum: cui Deus dixit capite. 9. Genesis: Omne quod mouetur, & viuit, erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis omnia. Ac si diceret: Permitto vobis deinceps vti carnibus animalū, sicut ante eluionē oleribus virētibus. Iā non herbas tātum do vobis in cibum, sed animalia. Sed vide quid addat: Exceptò quòd carnem cum sanguine non comedetis. Nonne aspicias etiā illo loco ciborum quorundā prohibitio- nē? Sed dices: Si ante eluionē non comedātur carnes, quorsum Habel oues alebat? Ait enim scriptura Genesis. 4. fuisse illū ouīū pastorem. Certè propter lanā, & pelles: & vt posset Deo agnos immolare. Nonne aspicias ante legē esse ciborū delectum à Deo constitutum? Porrò in lege capite vndecimo Leuitici præcepit Deus populo, ne certorū animalium carnibus vesceretur. Et capite. 23. ait: Decimo die mensis huius septimi, dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur sanctus: affligetisque animas vestras in eo. Vbi affligere animas idem est quod ieiunare. Ita locum illum intelligunt non solū catholici, sed etiam Iudæi, qui tali die ieiunant. Et paulò pòst addit: Omnis anima quæ afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis. Vbi aspicias, Deum sub pœna mortis ieiunium præ-

præcepisse. Lege diuinas scripturas, & vi
 Exo. 3. 4. debis Mosem & Eliam quadraginta die
 3. Re. 19. bus ieiunasse: fuisseque eorum ieiunium
 Deo gratissimum: & Iudæorum edaci-
 Exod. 16. tatem molestissimam: qui ob carnum
 Num. 11. & cepearum Ægypti desiderium vellēt,
 illinc non exisse. Quid quæris? Priusquā
 Iudic. 3. Samson nasceretur, prænuntiauit paren-
 tibus eius Dei angelus, eum non esse ci-
 bum aliquem contaminatum sumptu-
 rum. Nondum in lucem prodierat vir
 Matt. 4. ille magnus, & iam Deus eius abstinē-
 Luc. 4. tiam præceperat. Quorsum Christus
 Deus noster quadraginta diebus ieiuna-
 uit, nisi vt nobis exemplū ieiunandi præ-
 beret: & vt ieiunio suo ieiunijs nostris
 Matt. 16. meritum largiretur? Ipse enim ait: Si
 quis vult venire post me, abneget semeti-
 ipsum, & tollat crucem suam, & sequa-
 tur me. Christ⁹ ieiunauit: & vult vt eum
 Luc. 9. imitemur, & accipientes crucem nostrā
 sequamur illum: cū autem ieiunium
 sit crux, quis non videt dixisse Christum
 vt ieiunaremus? Diuus Paulus in priore
 1. Cor. 4. ad Corinthios capite quarto: Imitato-
 1. Cor. 11. res, inquit, mei estote, sicut & ego Chri-
 sti. Similiter capite vndecimo eiusdē epi-
 Philip. 3. stolæ. Et capite. 3. ad Philippenses. Et. 5.
 Ephe. 5. ad Ephesios: Estote imitatores Christi.
 1. Petr. 2. Et diuus Petrus in priore sua canonica
 capite secundo: Christus passus est pro
 nobis, vobis relinquens exempla, vt se-
 quamini vestigia eius. Et diuus Ioannes
 1. Ioan. 2. capite secūdo prioris canonice suæ: Qui
 dicit se in Christo manere, debet, sicut
 ille ambulauit, ambulare. Vnde sentētia
 Gregor. illa dimanauit, quam diuus Gregorius,
 & doctores alij literis mandarunt: Om-
 n̄is Christi actio nostra est instructio. Sed
 iene. 3. diabolus ille qui Heuæ persuasit, vt iei-
 unium à pomis arboris prohibita fran-

geret: qui idem sed frustra conatus est
 Christo domino persuadere, facile per-
 suasit hæreticis, vt ieiunia non solum cō-
 temnerent, sed damnarent. Contrā ve-
 rò catholici ea mirum in modum am-
 plectuntur ad carnem domandam, &
 intemperantiam fugiendam. Vt citha-
 roædus dat operam, ne incithara quid
 discrepet: sic nos debemus ita cursum
 vitæ conficere, ne à temperantia discre-
 pemus, & vitæ Christianæ musicam de-
 struamus. Et multò magis, quòd ma-
 ior & melior sit actionum, quàm sono-
 rum concentus. Cū ad Christum ac-
 cederent Ioannis Baptistæ discipuli di-
 cētes: Quare nos & pharisæi ieiunamus
 frequenter, discipuli autem tui non ieiu-
 nant? Respondit illis Iesus: Nūquid pos-
 sunt filij sponsi lugere, quandiu cum il-
 lis est sponsus? Venient autem dies, cū
 auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiuna-
 bunt. Vbi lugere accipitur pro ieiunare:
 vt supra ostendimus in annotationibus
 in caput. 10. iuxta Polychronij sententiā
 aientis, Iudæos solitos fuisse ieiunium lu-
 etum appellare. Prædixit Christus verbis
 illis futurum ieiunium, quod vt manda-
 tum nouum suo tempore impleretur. Id
 quod factum est. Nā post Christi in cœ-
 los ascēsum apostoli ieiunabant: & tota
 ecclesia ieiunia amplectebatur: vt liquet
 ex diuo Luca capite. 13. Actorum apo-
 stolicorum. Id perpendentes ipsi aposto-
 li Spiritu sancto repleti ieiuniū quadra-
 gesimæ ex institutione Christi cōstitue-
 runt: suoq; decreto illud ecclesie seruare
 præceperūt: & præceptū hoc suis canoni-
 bus mandarūt. Sunt autē verba canonis
 hæc: Si quis episcopus, aut presbyter,
 aut diaconus, aut lector, aut cantor qua-
 dragesimam paschæ, aut quartam feriā,

aut parasceue non ieiunauerit, deponitor: præterquam si imbecillitate corporis impediatur. Si verò laicus sit, cõmunionem priuetur. Hic est vnus ex canonicis apostolorum, quos sancti patres approbant & sequuntur. Inter quos est Zepherinus, Ignatius, Victor, Leo, Athanasius, Anacletus, Innocentius, Eusebius: quos Gratianus & post illum doctores citarunt. Hi canones apostolorum fuerunt comprobati in multis concilijs, nimirum in Carthaginensi, Niceno, Constantinopolitano, Antiocheno, Calcedonensi. Reliquit eos nobis collectos beatus Clemens summus pontifex discipulus beati Petri apostoli: & scripti sunt in primo tomo conciliorum literis Græcis, & Latinis. Et Iustinianus imperator in nouellis suis cõstitutionibus eos verbis expressis tribuit apostolis. Præterea in constitutionibus apostolicis eodẽ beato Clemente auctore, libro. 5. capite. 13. sunt hæc verba: Seruandum est à vobis ieiunium quadragesimæ, continens memoriã conuersationis, & legislationis domini. Nec solum Christi apostoli hoc quadragesimale ieiunium alijs seruandum præceperunt, sed ipsi illud obseruarunt: vt Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Chrysostomus, & in finit alijs doctores testantur. Fuisse autem semper in ecclesia Christi seruatum quadragenarium hoc ieiunium asseueranter affirmant multa concilia, in quibus illud iterum atque iterum præcipitur: nimirum concilium Aurelianum canone 26. concilium Laudicense canone 50. concilium Cæsaraugustanum canone 2. concilium Agatense canone 12. concilium Bracharense canone nono, concilium Toletanum octauum canone nono, concilium Gangrense cano-

Zepher.
Ignati.
Victor.
Leo.
Athana.
Anacle.
Innocé.
Eusebi.
Gratia.

Clemés.

Iustinia

Clemés

Hieron.

August.

Ambro.

Gregor.

Chryso.

ne nono. Et nostris temporibus conciliū Colonense, & concilium Tridentinum ieiunia & ciborum delectum comprobauerunt. Quod autem aiunt nonnulli Telephorum summum pōtificem ieiunium quadragenarium nouè constituisse, est planè falsum & commentitiū: non enim nouum ieiunium instituit, sed antiquum ab apostolis præceptū approbavit: & iterum obseruari præcepit. Id quod etiam alij summi pontifices fecerunt. Et quamuis ipsi hoc nouè præcepissent, facere quidem poterant. Nonne pontifices maximi vniuersales pastores & magistri poterant indicare ieiunium? Poterant profectò. Est ne ecclesia Christi debilior & fragilior quam Iudaica? Non quidem. Poterat ecclesia Iudæorum indicare ieiunia, & Christianorum ecclesia non poterit? Valebat summus Hebræorum sacerdos ieiunia præcipere, & summus Christianorum sacerdos maximusque pontifex, vicarius Iesu Christi non valebit? Si rex Saul ieiunandum præcepit, dicens: Male dictus vir qui comederit panem vsq; ad vesperam: & voluit proprium filium suū vita priuare, quòd precepto illi inscius nõ paruisset, vt primo Regum quartodecimo literæ diuinæ testantur: & Niniuitarum rex publico edicto ieiunium sanciuit, vt ait Ionas diuinus vates capite tertio: quis dicere audeat, non posse hoc facere Iesu Christi vicarium, diui Petri principis apostolorum successorem, summum pontificem, qui est caput totius ecclesiæ, qui in vniuersum orbem tenet principatum qui est omnium Christianorum pater ac doctor, atque vniuersalis pastor & rector? At hæretici despiciunt summum pontificem, cui Deus tradidit clauis regni cœlorum: despiciunt sanctos doctores, quos Chri-

Telephor.

1. Reg. 14

Ion. 3.

Mat. 6.
Ioan. 2.
Mat. 5.

Christus appellauit lucem mundi, despi-
ciunt venerandos patres in sacris ac vni-
uersalibus concilijs congregatos: quibus
Luc. 10. Christus ait: Qui vos audit, me audit:
& qui vos spernit, me spernit. Quare
hæretici qui eos aspernantur, se Christū
etiā aspernari fateri coguntur. Sed aiunt
se legere sacras scripturas, præsertim no-
uum testamentum, vbi aiunt nihil inue-
nire, quod eos excitet ad ieiunium. O cæ-
ci homines! nonne legitis ieiuniū Ioan-
nis Baptistæ, de quo ait Matthæus capite
Mat. 3. tertio: Esca eius erat locustæ & mel syl-
uestre? Nonne legitis apud Matthæū. 4.
Mat. 4. similiter apud Lucam, Christum domi-
Mat. 3. num quadraginta diebus ieiunasse? Nō-
ne legitis apud Matthæum. 17. & Marcū
Mat. 17. nono, & Lucam similiter nono dixisse
Mar. 9. Christum: hoc genus demonij non eij-
Luc. 9. citur nisi per orationem & ieiuniū? Ipse
Mat. 6. Christus Deus noster apud Matthæum
sexto ait: Tu autem cū ieiunas, vnge
caput tuum, & faciem tuam laua, ne vi-
dearis hominibus ieiunās, sed patri tuo,
qui est in absconso: & pater tuus qui vi-
det in absconso, reddet tibi. Hæc autem
merces quam Deus reddit pro ieiunio,
vita æterna est. Indicat verbis illis salua-
tor noster ieiunij excellentiam, & meri-
tum in verbo reddet. Act. 14. ait ita
Act. 14. diuus Lucas: Cū constituisent illi per
singulas ecclesias presbyteros, & ora-
sent cum ieiunationibus, commendaue-
runt eos domino. Videte antiqua Chri-
stianorum ieiunia. Legite diuum Paulū
1. Cor. 6 in epistola. 2. ad Corinthios capite. 6. aiē-
tem: In omnibus exhibeamus nos me-
tipfos sicut Dei ministros in multa pa-
tientia, in tribulationibus, in necessitati-
bus, in angustijs, in plagis, in carceribus,
in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in

ieiunijs. Et capite. 11. eiusdē epistola nu-
merans afflictiones quas propter Chri- 2. Cor. 11
stum ferebat, In labore, inquit, fui, & erū-
na, in vigilijs multis, in fame & siti, in ie-
iunijs multis. Nonne videtis diuū Paulū
sepenūmero ieiunasse, nosque ad ieiunā-
dum hortatum fuisse? Origenes homi- Origen.
lia decima in Leuiticum: Habemus, in-
quit, dies quadragesimæ ieiunijs conse-
cratos. Hieronymus aduersus Monta- Hieron.
num: Nos quadragesimam secundū tra-
ditionem apostolorum ieiunamus. Maxi- Maxim.
mus episcopus: Approbamus, inquit,
quadragesimum numerum non esse ab
hominibus constitutū, sed diuinitus con-
secratum: nec terrena cogitatione initia-
tum, sed cœlesti maiestate præceptū. Au- August.
gustinus libro de salutaribus documētis
ait, ieiunium esse verū animi cibū. Chry- Chryso.
sostomus in tractatione de pœnitētia ho-
milias prima, ieiunium ait esse medicinā,
qua anima infirma frequenter curatur.
Dies me deficeret, si omnes vellem cō-
memorare, qui ieiunium laudibus extu-
lerunt. Sed hæretici quibus nihil est dul-
cius, nihil antiquius, quàm carnis liber-
tas, irridēt ieiunia, seque in voraginem
comestationis & ebrietatis ingurgitant.
Effrenata epularum cupiditate, cæcoque
furore libidinis concitati, dum libertatē
parare sibi nituntur, seruitutis miserrime
vinculis alligantur. Vtinam resipiscant,
seque ad meliorem frugem recipientes,
oculos amoueāt à mensa ciborum, & ad
cinerem conuertant, quemadmodum re-
gem Babyloniorum fecisse, hoc loco vi-
demus. Sed de ciborum abstinentia ea po-
teris videre, quæ suprā literis mandauimus
verba illa. 1. capitis explanātes: Pro- Sup. 1.
posuit autē Daniel in corde suo, ne pol-
lueretur de mensa regis.

¶ *Ostenderunt ei abscondita ostiola.* In templo sub altari, vel alio in loco ad illud apto. Ac explorato & cognito sacerdotum dolo interfecit illos rex per satellites suos.

¶ *Tradidit Bel in potestatem Danielis.* Intelligens rex imaginem illam Belis nec intelligentiam habere, nec sensum, nec vitam, sed esse statuam quandam, cui ceteri homines tribuebant cultum latriæ, vero Deo debitum: falsumque esse id, quod de eius comestatione dicebant sacerdotes, tradidit eam Danieli, qui illam fregit, & euertit templum, vbi illa colebatur.

¶ *Et erat draco magnus in loco illo: et colebant eum Babylonij. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere, quia iste non sit Deus uiuens: adora ergo eum. Dixitque Daniel regi: Dominum Deum meum adoro: quia ipse est Deus uiuens: iste autem non est Deus uiuens. Tu autem rex da mihi potestatem, et interficiam draconem absque gladio et fuisse. Et ait rex: Do tibi. Tulit ergo Daniel piscem, et adipem, et pilos, et coxit pariter: fecitque massas: et dedit in os draconis, et disruptus est draco. Et dixit Daniel: Ecce quem colebatis. Quod cum audissent Babylonij, indignati sunt vehementer: et congregati aduersum regem dixerunt: Iudeus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, et sacerdotes occidit. Et dixerunt, cum venissent ad regem: trade nobis Danielem: alioquin interficiemus te, et domum tuam. Vidit ergo rex, quod irruerent in eum vehementer: et necessitate compulsus tradidit eis Danielem. Qui miserunt eum in lacum leonum: et erat ibi diebus sex. Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie: et due oves: et tunc non data sunt eis, ut deuorarent Danielem.*

¶ *Et erat draco magnus.* Alia narratur hi

istoria de dracone quodam, quem Babylonij ut Deum colebant: quem Daniel interfecit. Est autem draco serpens, qui ob multam ætatē in insolitam excreuit magnitudinē. Dicitur de dracone terreno, & de aquatili. De terreno illud intelligitur psalmographi: Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Quibus verbis significat nec venenatas & immanes feras, nec demones, eorumque satellites his bestiis significatos de viris pijs & constantibus, & in Deo fiduciam suam figentibus esse victoriam reportaturos. Pro pisce magno & vasto accipitur psalmo. 73. Contribulasti capita draconum in aquis: tu confregisti capita draconis. Vbi per vastos illos pisces intelligit diuinus vates Pharaonem, & magnates Ægyptios: quos Deus in mari Rubro submersit. Et quia dracones in promptu habent venenum, quo noceant, merito illorum nomine significantur homines flagitiosi ac nocentes. Ideo dicebat Iob capite. 30. Frater fui draconum, & sotius struthionum. Per draconem intelligitur homo pestilens & immanis, per struthionem simulator & fallax: habet enim auis hæc alas, quibus volare videtur, sed non volat. Hoc Danielis loco draco erat bestia quædam terrestris in templo illi dicato seruata. Vel in quodam lacu, aut fluuio.

¶ *Et colebant eum Babylonij.* Venerabantur illum Babylonij cultu latriæ. Magna profectò cæcitas colere feram inutilem, horribilem, & venenatam. Iusto Dei iudicio obcæcatae gentes à demonibus illudebantur. Capite. 15. Sapientia scriptum est: Animalia miserima colunt. Et Esaiæ secundo: Ut adorarent talpas & vespertiones. Nec solum animalia, sed eorum simili-

Ezech.8. similitudines colebant, vt ait Ezechiel
 Rom.1. capite.8. In epistola ad Romanos capite
 primo ait ita diuus Paulus: Mutauerunt
 gloriam incorruptibilis Dei in similitu-
 dinem imaginis corruptibilis hominis,
 & volucrum, & quadrupedum, & serpē-
 tium. Et paulò post: Mutauerunt verita-
 tem Dei in mendacio. Hoc est, in ido-
 lis, quæ in diuinis literis mendacium vo-
 cantur. Ac si dicat: Conuerterūt cultum
 veri Dei in falsorum Deorum cultum.
 ¶ *Absque gladio & fuste*. Hoc est, sine
 vllis armis: sed Dei adiumento, & indu-
 stria rationis. Cū enim draco aperiret
 os, iniecit in illud offas ex pice pilis & adi-
 pe confectas, quibus eum interfecit. Pice
 ac pilis conglutinatum est guttur eius: &
 adiecit adipē, vt ob eius saporem & odo-
 rem appeteret draco massam illam.
 ¶ *Indignati sunt vehementer*. Nimirū ad-
 uersus regem, & aduersus Danielē. Qua
 in re animum ingratum, cæcumque fu-
 rorē ostenderunt. Deberēt enim gaudio
 efferri, quòd essent à dracone liberati.
 ¶ *Iudæus factus est rex*. Hoc est, rex no-
 ster repudiatis patrijs legibus, secutus Da-
 nielem Iudæum, accepit Iudæorum reli-
 gionem. Tribuebant illi crimini, quod
 erat laude dignissimum. Vel sic: Daniel
 Iudæus factus est rex noster. Prior expla-
 natio videtur literæ conuenientior.
 ¶ *Interficiemus te, & domum tuā*. Hoc est,
 & te, & vniuersam prolem atque fami-
 liam tuam interimemus. Accipitur do-
 mus non pro aula, sed pro genere & fa-
 milia: vt Exodi.1. Singulicū domibus
 suis introierunt. Esaię quinto: Vinea do-
 mini exercituum domus Israēl est. Mat-
 thæi.10. Pax huic domui. Accipitur do-
 mus pro synagoga Iudæorum capite.3.
 Heb.3. epistolæ Pauli ad Hebræos aientis: Mo-

ses quidē fidelis erat in tota domo eius.
 Et pro ecclesia Christianorum eodē ca-
 pite: Christus verò tanquam filius in do-
 mo sua: quæ domus sumus nos. Et capi-
 te tertio prioris ad Timotheū: Vt scias,
 quomodo oporteat te in domo Dei con-
 uersari, quæ est ecclesia Dei viui. Tu ve-
 rò perpende effrenatam illorum Babylo-
 niorum iram & perturbationem. Nullū
 crimen admiserat rex in cæde draconis.
 Sed demus eum legem diuinam, aut hu-
 manam violasse: in quam culpam inci-
 derant domestici eius, vt eos vellet popu-
 lus vita priuare, nisi rex ei traderet Da-
 nielem? Vt magna ac repentina prolu-
 uies quicquid inuenit, rapit & euertit
 nullo delectu: ita concitatus ac inspecta-
 tus furor in aliquem non solum ipsum,
 sed omnia eius diripere & delere nullo fa-
 cto discrimine conatur. Fera quidem in-
 domita & immanis est ira populi conciti-
 tati. Ideo dicebat Iacob: Maledictus fu-
 ror eorum, quia pertinax: & indignatio
 eorum, quia dura. Et Salomon Prouer-
 biorum.27. Ira non habet misericordiā,
 nec erumpens furor: & impetum conciti-
 tati spiritus ferre quis poterit?
 ¶ *Qui miserunt eum in lacum leonū*. Idest,
 qui Babylonij coniecerunt Danielē in
 foueam leonum, vt ab illis dilaniaretur.
 Erat in vrbe domicilium, in quo aleban-
 tur leones, quò conijciebantur, qui erant
 nefarijs sceleribus astricti, & ob graua
 crimina damnati. De illo locuti sumus
 capite sexto. Bis fuit illuc proiectus Da-
 niel: sed non legimus eum in his iniurijs
 & calamitatib⁹ succēfuisse hostibus suis,
 nec queribundas voces emisisse, nec illos
 maledictis vulnerasse. Vt excellens aurū
 tactum & percussum non sonat, vile autē
 orichalcum statim edit sonitum: ita vir
 pius

Heb 3.

1. Tim. 3.

Similitudo.

Similitudo.

Gen. 49.

Prou. 27.

Sup. 6.

Simile.

pius & iustus contumelijs & ærumnis affectus tacet, & æquo animo fert, quicquid euenit: impius autem irascitur, & execrationibus plenis stomachi & querelarum omnium aures obtundit. Ideo ait Salomon decimonono Prouerbiorum: *Prou. 19.* Doctrina viri per patientiam cognoscitur. Ac plerunque innocentes liberantur. Id sentiens idem Salomō ait capite Prouerbiorum. *Prou. 20.* Ne dicas: reddam malū pro malo: expecta dominum, & liberabit te. *Psal. 9.* Et pater eius psalmo nono: Patientia pauperum non peribit in finem. Hoc est, afflictorum tolerantia. Quare nos in contumelijs & calamitatibus patientiā amplectamur. Audiamus diuum Paulū ita *1. Cor. 6.* in secunda ad Corinthios capite sexto loquentem: In omnibus exhibeamus nos metipfos sicut Dei ministros in multa patientia. Et ad Hebræos capite. *12.* Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem. Si fuerimus ira perturbati, & victi ab illa, nō erimus in potestate nostra: si autem dilexerimus patientiam, tenebimus nos ipsos: iuxta id quod ait apud Lucam Christus Deus noster: *Luc. 21.* In patientia vestra possidebitis animas vestras.

¶ Et erat ibi diebus sex. Ut si à leonibus non interficeretur, saltem fame periret. Hinc colliges missionem hanc in lacum leonum non esse eam, quæ fuit sub Dario capite sexto mandata: nam tunc non fuit in fouea illa nisi nocte vna: nunc autem sex diebus.

¶ Et dabantur eis duo corpora quotidie. Nimirum hominum damnatorum. Fortasse hæc bina corpora erant animalium indifferenter: præter quæ dabantur cibo

binæ oues singulis diebus leonibus illis. *¶ Erat autem Habacuc propheta in Iudea, & ipse coxerat pulmentum, & intrinerat panes in alueolo: & ibat in campum, ut ferret messoribus. Dixitq; angelus domini ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonē Danieli, qui est in lacu leonum. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, & lacum nescio. Et apprehendit eum angelus domini in vertice eius: & portauit eum capillo capitis sui, posuitq; eum in Babylone super lacum in impetu spiritus sui. Et clamauit Habacuc dicens: Daniel serue Dei tolle prandium, quod misit tibi Deus. Et ait Daniel: Recordatus es mei Deus: & non dereliquisti diligentes te. Surgensq; Daniel comedit, Porro angelus domini restituit Habacuc cōfestim in loco suo. Venit ergo rex die septimo, ut lugeret Danielem: & venit ad lacum, & in trospexit. Et ecce Daniel sedens in medio leonum. Et exclamauit voce magna rex, dicens: Magnus es domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum. Porro illos qui perditionis eius causa fuerant, intromisit in lacum: & deuorati sunt in momento coram eo.*

¶ Erat autem Habacuc. Hic fuit vnus ex duodecim prophetis: qui videns mentis oculis diuino lumine illustratis, futuram euerfionem Hierosolymæ, abscessit, ut Petrus ait Comestor in historia scholastica: fugitque ex ciuitate: ad quā postea redijt, cum Iudæi fuissent in Chaldæā abducti: & Hierosolymæ pauperes tantū remansissent. Cū autem Daniel in clausa leonum fouea detineretur, erat Habacuc Hierosolymæ, vbi habebat agrum, ad quē miserat messorum. Cumq; ad illos ferret prandium, fuit repente ab angelo Dei in lacum Babylonium per miraculum asportatus: vbi Danielem prand-

prandio messoribus parato sustentavit.

¶ *Et coxerat pulmentum.* Hoc est, pulté: est enim pulmentum puls: vel cibus instar pultis. Esca est ex farina confecta, additis interdum ouis, melle, aut caseo.

¶ *E intriuerat panes in alueolo.* Idest, terendo immiserat panem in pultariū seu vasculum culinarium, vbi puls decocta fuerat. Vel accipitur alueolus hoc loco pro corbe, vbi cibus portabatur. Nam teste Varrone alueolus est cauata cortex, aut vasculum vimineū, in quo quid propter concauitatem reponitur. Est etiam vasculum ligneum authore Columella libro octauo, capite quinto.

¶ *Dixitq; angelus domini ad Habacuc.* Probabile est apparuisse hunc Dei angelum diuino vati in figura humana. In diuinis literis angelus accipitur aliquādo pro viro pio & iusto: vt capit. 11. epistolę prioris ad Corinthios: Debet mulier velamē habere supra caput suum propter angelos. Hoc est, propter homines, qui se à virijs seuocarunt, & ad Christi imitationē contulerūt. Ita locum illum interpretatur Clemens libro secundo hypotyposeō. Vel sacerdotes appellat angelos, iuxta illud Malachiaē secundo: Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituū est. Omnes qui à Deo mittuntur, vt eius afferant mandata, angeli dicuntur. Vnde de diuo Ioanne Baptista, de quo ait Ioannes euangelista: Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes: ait Deus per Malachiam tertio: Ecce ego mitto angelum meum. Ita locū illum Christus dominus apud euangelistas interpretatur. Diuus Paulus in epistola secunda ad Corinthios capite duodecimo per angelum Satanæ vult signi-

ficare omnes tentationes & afflictiones, quibus ipse afficiebatur, vt Photius ait. Photius Satanæ ille qui beatum Iob Deo ita per-^{Iob 1.}mittēte multis & acerbis calamitatibus contendit opprimere, idem diuo Paulo facere curauit. Ac quia afflictiones illæ variæ & molestæ eius carnem affligebāt, eas stimulum carnis appellat dicens: Ne^{2. Cor. 12} magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ qui me colaphizet. Hoc autē Danielis loco angelus pro spiritu accipitur angelico, qui admirabili virtute sua Deo ita volente secum vatem sanctum asportauit.

¶ *Portauit eum capillo capitis sui.* Manus angeli tenuit capillū Habacuc, sed virtus angelica totum illum tetigit, & admirabili ac rapidissimo motu in Chaldeam suauiter adduxit. Capillus non tulit corporis grauitatem, sed Dei potentia illud per angelum effecit. Sequitur. Posuitque eum in Babylone super lacum in impetu spiritus sui. Idest, admirabili celeritate spiritualis potentia suæ.

¶ *Tolle prandiū, quod misit tibi Deus.* Nō deserit pijsissimus dominus eos, qui ad ipsum toto animo aspirant, & clamant, & tanquam ad arcem tutissimam confugiūt. Qui populum Israëliticum quadraginta annis pavit in solitudine pane^{Exod. 16} celesti, de quo ait diuinus psalter: Pluit^{Deut. 8.} illis manna ad manducandum: panē cœli dedit eis, panem angelorum manducauit homo: qui Eliam aluit cibus per^{3. Reg. 17} uos delatis: cui postea angelus panem & aquam ostendit: qui quinque millia ho^{3. Reg. 19} minum, præter fœminas & pueros, in solitudine quinque panibus & duobus piscibus educauit: quomodo non posset iustum Danielem prandio messoribus parato

rato sustentare? Sed dices: Si solus angelus poterat cibum illum portare, quid opus erat Habacuc? Voluit Deus, ut diuinus ille vates opus illud exequeretur misericordiae, quo mereretur, & ingressum haberet ad caelum: Est enim misericordia ostium aeternae beatitudinis. De illa illud psalmi. 117. intelligitur: Hae porta domini, iusti intrabunt in eam. Nam relatis operibus misericordiae apud Matthaeum. 25. docuit Christus esse pro illis aeternam gloriam tribuendam. Id significatum fuit portis oraculi templi Salomonis, quae erant ex lignis oliuarum. Templum erat imago ecclesiae catholicae: Oraculum autem & sanctum sanctorum imaginem gerebat caelestis beatitudinis, ut diuus Paulus capite nono epistolae ad Hebraeos testatur. Non poterant ad oraculum ingredi nisi per templum: nec ad caelum nisi per ecclesiam. Itaque oraculum illud est caelum, ad quod ingredimur portis oliuarum, hoc est operibus misericordiae, quae per oleum & oliuam significatur. Superfertur enim oleum ceteris liquoribus, atque supernatat: & eodem pacto in operibus nostris debet misericordia superferri. Id voluit de diuina misericordia significare diuinus ac regius vates psalmo. 144. cum cecinit: Miserationes eius super omnia opera eius.

¶ Extraxit eum de lacu leonum. Quia vidit eius innocentiam & sanctitatem: ex qua deuenit in quandam Dei cognitionem: dixit enim: Magnus es domine Deus Danielis. Nouerat nanque ex Danielis documento Belis statuum non comedere, quin potius esse vita & sensu destitutam: & draconem non esse Deum aeternum, sed feram mortalem. Propter haec, & alia huiusmodi merita tenebatur rex

Danielé honoribus afficere, & immortalibus beneficijs remunerare. Rex Dauid constituit ministrum quendam, qui ei reuocaret ad memoriam aliorum merita, ut ea praemio ac mercede compensaret. Et vocabatur minister hic à commentarijs, ut capite octauo libri secundi Regum scriptura sancta testatur. Idem fecit rex Assuerus, ut constat ex capite. 6. libri Esther. Imperatores Romani habebant huiusmodi ministrum, qui nuncupabatur magister memoriae. Meminit eius Trebellius Pollio in historia Claudij Caesaris. Alludit ad officium hoc Herodianus libro quarto. Meminit illius Ammianus libro quartodecimo, & 27. & 29. Et nostra hac memoria Vuolfgagus Lazius libro secundo commentariorum reipublicae Romanae.

¶ Et deuorati sunt in momento coram eo. Hoc est velocissimè coram rege fuerunt à leonibus dilaniati & deuorati Deo ita disponente: ut perniciem quam optimo Danieli parauerant, in se ipsos redundare sentirent. Ac ita coetus ille improborum hominum infami morte clausit suum diem. Et illud psalmographi potest accommodari: Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit. Couertetur dolor eius in caput eius: & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Ut ales dat pennas, quibus ornatur sagitta, qua ipsa traicitur, sibi que inscia perniciem machinatur: sic nonnulli ea in alios struunt aliquando, quibus sibi nescij exitium moluntur. Et ut dicitur in proverbio: suo gladio iugulatur. Quemadmodum cornix rapit scorpionem, ut illum interficiat, & edat, qui ei cauda infligit mortiferum vulnus: & illa volens occidere occiditur: sic multi intendentes alios ledere laeduntur: & de-

& detrimentum quod alijs cupiebant as-
 ferre, in ipsos merito retorquetur. Nar-
 rat Trebellius Pollio, Marium vnum ex
 septuaginta tyrānis, qui interficere mul-
 tos volebant, fuisse gladio interfectum à
 quodam milite, qui in eum irruens: Hic
 est, inquit, gladius, quem tu fecisti. Nam
 Marius ille ante tyrannicum dominatū
 faber fuerat ferrarius, & gladios conflu-
 uerat. Ac fuit gladio, quem fecerat, oc-
 cisus. In epistola quadam ait Ouidius:
 Remigiumque dedi, quo me fugiturus
 abires: Heu patior telis vulnera facta
 meis. Huc pertinet, quod Liuius ait li-
 bro secundo de secūdo Bello Punico: Sē-
 tiebat Anibal suis se artibus peti. Et il-
 lud Luciani in Piscatoribus: Quæ tela à
 nobis, vt fateris, sumpta, aduersus nos ia-
 culatus es. Et illud quod apud Græcos ita
 peruulgatū est, vt Prouerbij locum obti-
 neat: *αὐτὸς γὰρ εὕρε τὸ κακὸν τὸ ἑαυτοῦ.*
 Hoc est: Ipse enim sibi reperit mali coa-
 gulum. Vel vt alij dicunt: Ipse inuenit
 fontem malorum. Ad quod alludit Æs-
 chylus in Persis. Sed literæ diuinæ me-
 moriæ prodiderūt libro primo Regum,
 Goliath hominem superbum & audacē
 proprio suo gladio in singulari certami-
 ne occisum fuisse à Dauide, quo ipsum
 Dauidem occidere conabatur. Absolon
 voluit auferre patri suo terram & vitā:
 & ipse amisit vtramq;: periit enim sus-
 pensus in aëre, vbi & terra & vita priua-
 tus est. Et Ecclesiastes ait capite. 10. Qui
 dissipat sepem, mordebit eum coluber.
 Accidit enim aliquando, vt quis venenū
 bibat, quod alteri parauerat: & suo dolo
 & artificio pereat. Et qui gladio ferit,
 gladio peribit: quemadmodū Christus
 dixit apud Matthæum capite. 26. Ac vt
 diuus ait Ioānes capite tertio decimo A-

pocalypsis: Qui in captiuitatem duxit, Apoc. 13.
 in captiuitatem vadet. Et vt infertur ex
 parabola vineæ agricolis locatæ, quam
 dominus Iesus attulit apud euāgelistas: Mat. 21.
 Deus malos malè perdet. Nam vt ait idē Mar. 12.
 dominus apud Matthæum. 7. Quæ mē- Luc. 20.
 sura mensi fueritis, remetietur vobis. Id Matt. 7.
 accidit illis, qui Danielem in leonum fo-
 ueam proiecerunt: nā eo mirabiliter ere-
 pto fuerunt ipsi in illam proiecti. Et im-
 pletum est illud capitis. 26. Prouerbiorū: Prou. 26
 Qui fecit foueā, incidet in eam: & qui
 prouoluit lapidem, reuertetur ad eum.
 Quare ab iniurijs & maleficijs nos absti-
 neamus, & beneficentiam ac benignita-
 tem obseruemus. Demus operam, vt si-
 mus ea charitate muniti, quæ omnibus
 bonum desiderat: quæ in tempestate trā-
 quilla est, & splendet in tenebris: quæ pul-
 sa loco manet tamen, atque hæret in pa-
 tria: quæ calamitatibus pressa eminent, &
 floret per se semper, nec alienis vnquam
 fordibus obsolescit.

Observationes ex Græco in caput quartū decimum.

Nisi dixeritis mihi. In
 translatione Græca
 Theodotionis est: Theod.
ἐὰν μὴ εἴπωτέ μοι.
 Si non dixeritis mi-
 hi. Vel, nisi mihi di-
 xeritis. Particula nisi, quæ variè dicitur
 Græcè, sumitur aliquando affirmatiuè,
 vt apud diuum Paulum capite sexto epi-
 stolæ ad Hebræos: Nisi benedicens bene Heb. 6.
 dicam te, & multiplicans multiplicabo
 te. Capite. 22. Genesis dixit Deus Abra- Ger. 22
 hæ in immolatione filij: Quia fecisti hac
 rem,

rem, & nō pepercisti vnigenito filio tuo, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum. Cū autem apostolus citet locū illum in epistola ad Hebræos, utitur particula nisi, vbi in Hebræo est mera affirmatio. Ex quo colliges eam esse illic affirmantis particulam. Nonnulli existimāt, nisi, accipi aliquando pro nec: vt apud Mar. 6. Marcum capite sexto: Præcepit eis, ne quid tollerent nisi virgam tantum: non peram, non panem, non in zona æs. Vt sit sensus: Præcepit Christus discipulis suis, nec quid ferrent, nec virgā tantum: seu ne virgam quidem: non peram, & cætera. Mouentur ad interpretationem hanc verbis Matthæi capite decimo, & Luc. 9. Lucæ nono. Agens enim ibi Matthæus de apostolorum missione ait, Christum Iesum hæc illis dixisse: Nolite possidere aurum, nec argentum, nec pecuniam in zonis vestris: non peram in via, nec duas tunicas, nec calciamenta, nec virgā. Diuus autē Lucas ait: Nihil tuleritis in via, nec virgam, nec peram, nec panem, nec pecuniā, nec duas tunicas habeatis. Cū igitur Christus dominus apud Matthæū & Lucam prohibeat apostolis virgam, magna videbitur esse discrepantia inter illos & Marcum, qui ait esse illis virgam permissam: nisi particula, nisi, quæ Græce est *εἰμή*, apud Marcū accipiatur pro nec. Hæc est eorum opinio, non omnino contemnenda. Sunt enim verba illa ab euāgelistis memoriæ prodita, & perpetuis monumentis consignata: quibus Christus Deus noster discipulos suos ad cæcā animorum dominatricem cupiditatem vitandam erudiuit. Cū euangelica philosophia sit in paupertate, & honorum mundi despicientia, cæterisq; virtutibus constituta: voluit, vt hi, quos

ad eam nuntiādam ac propagandā mitterebat, eas opes & dignitates contemnerent, ad quas plerique mortalium auiditate inflammati rapiuntur. Eam ob causam non solū aurum & argentum, sed etiam virgam illis interdixit. Ego tamē existimo loco illo Marci particulā, nisi, non accipi pro nec, sed propriam retinere significationem. Et Græci nobiscum legunt, quemadmodum omnes ferè Latini, qui pro *εἰμή* nisi, seu præterquam, interpretantur. Ac tamen nullā esse credo inter euangelistas repugantiā. Nam duplex est virga, vna quæ tantum est, qua vtuntur viatores sustentandi se causa: & hæc cōcessa est apostolis: de qua loquitur diuus Marcus. Altera est, quam afferunt, vt se à lædentibus defendat, aut eos offendant, quæ non solū virga est, sed etiam telum, siue iaculum, siue claua: & hæc est illis prohibita: de qua Mattheus & Lucas loquuntur. Quod verò dominus virgam illam pugnatricem vetet, videtur indicare id, quod dixit postea apud Lucam capite. 22. Qui habet sacculum tollat: similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Opponit, vt vides, habere gladium & non habere virgam à se olim prohibitam. Volēs Marcus admonere, ne quod Matthæus literis mādauerat, perperam intelligeretur, testatur cōcessam esse apostolis virgam tantum: hoc est virgā, quæ tantum virga est, sustentationis causa delata: non autem, quæ præter sustentationē offensionis aut defensionis causa portatur: quæ intus ferrū habet, aut aliquid huiusmodi, quo apta sit ad pugnā. Aspicias igitur diuum Marcum non pugnare cum alijs euāgelistis: quin potius esse eorum explanatorē. Esse autē duas virgas indi-

Psal. 2.
Iudic.
Psal. 3.
Psal. 17.
Esth. 5.
Zach. 11.

indicant Hebræi, qui vnam appellant **זבֿבֿ** Xebet, quæ fuit apostolis prohibita: quæ vt telum defertur: alteram appellant **מִיֿחָן** Mixhan, quæ fuit illis concessa: qua lapsum corpus nititur, & sustentatur. Ex quo efficitur, vt per Xebet intelligant mulctam, & calamitatem: per Mixhan verò oblectationem, & solatiū. His duobus vocabulis vtitur versiculo vno diuinus ac regius vates psalmo. 23. cum ait: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Pro virga est in Hebraico Xebet, & pro baculo Mixhã: pro quo noster interpres solet virgam vertere: vt Iudicum sexto: Extendit angelus domini summitatem virgæ. Voluit diuinus psaltes his duabus virgis significare, se non solum diuinis beneficijs amoris plenissimis, sed etiam rerum aduersarum ictibus à Deo sibi illatis delectari. Ac si diceret: Virga iustitię tuę Deus sancte me peccantem corrigis, baculo misericordiæ tuæ me imbecillum sustentas. Vtraque certè res animo meo iucunditatem affert & cõsolationem. De prima virga, qua afflictio & seueritas significatur, ait David psalmo secundo: Reges eos in virga ferrea. De secunda, qua benignitas & mansuetudo intelliguntur, ait idẽ psalmo decimosextimo: Præuenerunt me in die afflictionis meæ: & factus est dominus virga mea: pro quo editio vulgata habet: Et factus est dominus protector meus. Quod in idẽ recidit. Et quẽadmodum per virgam ferream intelligitur correctio & seueritas: sic per virgam auream clementia & benignitas. Hæc est virga aurea, qua rex Assuerus tetigit Esther, vt capite quinto libri eius sacræ literæ memorię prodiderunt. De his duabus virgis ait Deus apud Zachariam. 11.

Sumpsi mihi duas virgas, vnam vocavi decorem, & alteram funiculū. Hoc est, duas regedi rationes, vnam in amore & clementia, alteram in castigatione & seueritate constitutam. Vbi pro virga nec est in Hebræo Xebet, nec Mixhan, sed **מַצֵּל** Maccel, vocabulum indifferens ad vtramque, nempe ad virgam correctionis, & ad virgam sustentationis. Ac quoniam Xebet solet virgam illam significare ferro munitã, qua loco teli seu spiculi nonnulli vtuntur viatores, transtulit pro ea Latinus noster interpres lanceam libro secundo Regũ capite decimo octa-
uo, dicens: Tulit ergo Ioab tres læceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalom. Vbi pro lanceis est vocabulum hoc Xebet: quod virgam illã significat, quæ non tantum virga est ad lasi corporis sustentationem, sed armorũ genus. Et hæc est, quã dominus noster Iesus Christus apostolis prohibuit, libertatem illis concedens bacillũ portandi ad corporis imbecillitatem tuendam atque sustentandam. Aspicias igitur nullam esse inter euãgelistas repugnantiam, nullum disidiũ: imò singularem concordiam, & admirabilem concentum. Diuus Augustinus li-
bro secundo de consensu euãgelistarum per virgam apud Marcum ait, intelligi potestatem accipiendi necessaria vitæ: per virgam verò apud alios duos euangelistas ipsa necessaria: vt sit sensus: Ne portetis peram, ne virgam quidem: hoc est, nec res ad vitam necessarias: sed portate virgam, hoc est, potestatem eas accipiendi: quia dignus est mercenarius mercede sua. Diuus Hieronymus in commentarijs in Matthæi caput decimum, per virgam apud Matthæum & Lucam intelligit mundi præsidium, quod vt super-

Hh uacã-

uacaneum prohibetur, cum domini ha-
 beamus auxilium. Illam virgam ait esse
 à domino interdictam, quæ vertitur in
 colubrū: & carnis præsidio nititur: quæ
 4. Re. 18 capite decimo octauo libri quarti Regū,
 Esai. 36. & 35. Esaiæ baculus arundineus appella-
 tur. Illam autem ait esse concessam apud
 Euthy. Marcum, qua corpus quodammodo sus-
 tentatur. Euthymius ait Matthæum &
 Lucam narrare id, quod Christus prius
 præceperat apostolis: Marcum verò id,
 quod postea illis propter longioris iti-
 neris laborem indulserit. Alij confugiūt
 ad allegoriam à simplici ac vsitata inter-
 pretandi ratione ad arcanas intelligen-
 tias sermonem traducētes, seque ab aper-
 to orationis argumento separantes. Alij
 aliter interpretantur. Quemadmodum
 enim ex eodem auro diuersa conflantur
 monilia: sic ex eodem loco sacræ scriptu-
 ræ diuersæ aliquādo intelligentiæ depro-
 muntur. Sed ea eligenda est, quæ est lite-
 ræ congruentior, clarior, facilior, & scri-
 bentis instituto accommodatior. Eam ob
 causam ad eam inueniendam, recurren-
 dum nobis est sæpenumerò ad vocabu-
 lorum Hebræorum & Græcorum ori-
 ginem: vt inde sensum literalem aucupā-
 tes, possimus in eo tanquam in speculo
 purissimo imaginē veritatis intueri. Ex
 omnibus his explanationibus illa meo
 ingenio magis placet, quæ explicat apud
 Marcum concessam esse virgam susten-
 tationis tantum: apud alios autem euan-
 gelistas interdictam eam esse, quæ præ-
 ter virgam est etiam telum. Existimo ta-
 men rectas esse alias interpretationes à
 nobis relatas grauisimorum authorū,
 nulloque modo esse contemnendas. Si
 scire volueris, quot modis sumatur vir-
 ga in literis diuinis, vide Dionysium. 15.

Dionys.

de cœlesti hierarchia, Tertullianum ad-
 uersus Iudæos, Epiphaniū libro Ancō-
 rat, Chrysostomum in psalmū. 43. Cle-
 mentem Alexandrinū. 1. Pædag. 7. & 9.
 Cyrillum de incarnatione vniuersi.
 ¶ *Confidebant autem, quia fecerant sub mē-
 sa absconditum introitum.* Versio Latina
 interlinearis habet: Ipsi autem despicie-
 bant. In Græco est verbum *καταφρονέω*,
 quod significat despiciere, contemnere,
 pro nihilo ducere. Eam ob causam exi-
 stimant nonnulli, vitio librariorum effe-
 ctum esse, vt pro contemnebant scriptū
 sit, confidebant. Nam in quibusdam co-
 dicibus correctis pro confidebant est ad
 marginem contemnebant. Sed quantū
 ad sensum attinet, parum est discrimi-
 nis: nam vbi est alicuius rei confidentia,
 ibi est eius contemptio. Præterea nō de-
 sunt, qui dicant verbū *καταφρονέω* signifi-
 care etiā confidere: nam ab eo deducitur
 nomen hoc *καταφρονημα*, quod significat
 confidentiā. Quare vtrunq; & cōfidebāt,
 & contēnebāt verti potest. Accipitur ali-
 quando cōfidere & confidentia in malam
 partē: vt cap. 11. Prouerbiorū: Qui confi-
 dit in diuitijs suis, corruet. Et. 12. Qui cō-
 fidit in cogitationibus suis, impiè agit. Et
 cap. 36. Esaiæ: Confidis super baculū arū-
 dineū. Ita vocat Ægypti auxiliū, & mun-
 di spē. Eodē modo hoc loco sacerdotes
 Babylonij dolis suis fidebant. Accipitur
 autē in bonā partē: vt psal. 124. Qui con-
 fidunt in domino, sicut mōs Siō, nō cō-
 mouebitur in æternū. Ac si dicat: Qui in
 Deo spē suā & fiduciā figunt, similes mō-
 ti Sioni immobiles erūt, & in virtute per-
 seuerabunt. Ideo ait Christus apud Ioā-
 nē cap. 16. Confidite: ego vici mundū. Et
 Paulus Hebræorum. 10. Nolite amittere
 confidentiam. Qui animo sincero fidit

Deo,

Tertull.

Epiph.
Chryso.
Clemēs.

Cyri.

Prou. 11.

Prou. 12.

Esai. 36.

Psal. 124.

Ioan. 16.

Heb. 10.

Exo. 30.

Deo, cui se suaque omnia committit, in eoque omnē spē & cogitationē locat, hic sine dubitatione se effert in sublime, & omnibus humanis casib⁹ superiorē facit.

¶ *Magnus es domine Deus Danielis*. In

Theod. editione Theodotionis est: μέγας εἶ κ' εἰς

θεός του δαυιδ λ. Vbi in Hebræo est Iehouah, solēt Septuaginta vertere κ' εἰς: vbi vero est Elohim, θεός: vt capite decimo

Deut. 10 Deuteronomij: domin⁹ Deus vester ipse

est deus deorū: pro quo in Hebraico est: יהוה אלהיכם הוא אלהי

Septuaginta verò habet: κ' εἰς ὁ θεός ὑμῶν

ὁ ὅτι εἶ θεός τῶν θεῶν. Nomen Iehouah cō-

uenit soli Deo: & significat illum in sua

natura, quatenus vnus Deus est: nomen

autem Elohim est numeri pluralis, & de-

signat distinctionem personarū in Deo.

His duobus nominibus vtitur hoc loco

Daniel: nā domin⁹ est Iehouah, Deus ve-

rò Elohim: quibus duobus nominibus

significat Deū esse trinū est vnū. Id vo-

luit significare paraphrasis Chaldaica sta-

Genes. 1. tim in principio Genesis: Nā vbi nos ha-

bemus: In principio creauit Deus cœlū

& terrā: pro Deo habet illa ὁ ὅτι ἓν ὄνομα

tribus literis equalibus scriptū. Id vo-

luit diuinus ac regius vates innuere psal-

Psal. 99. mo. 99. cū dixit: Scitote, quoniā domi-

nus ipse est Deus: vbi pro domino est Ie-

houah in singulari, & pro Deo Elohim

in plurali. Ac si diceret: Scitote, quoniā

Deus qui est vnus in essentia, est trin⁹ in

Deut. 4. personis. Et Moses ca. 4. Deuteronomij:

Dominus ipse est Deus, & non est alius

præter vnū. Pro quo in Hebraico est: Ie-

houah ipse est Elohim: & nō est ali⁹ præ-

ter eum. Hoc sanctissimæ trinitatis mi-

steriū indicat diuina scriptura multis in

locis, quorū nonnulla citans explicabo.

Exo. 20. Cap. 20. Exodi ait Deus: Ego sum domi-

nus Deus tuus fortis. Pro domino in He-

braico est Iehouah, pro Deo Elohim, pro

forti El, quod est nomē Dei, & significat

Deū sub ratione fortitudinis: pro quo Se-

ptuaginta habet θεός, hoc est Deus. Ideo

potest rectè verti ex Hebræo locus ille:

Ego sum Deus, Deus tu⁹, Deus. Vbi tres

personæ ostendūtur: sed secundæ tantūm

additur particula, tuus: quia solūm perso-

na filij nostrā assumpsit humanitatē. Id

voluit Moses innuere cap. 6. Deuterono-

mij, cū dixit: Dominus Deus noster,

Deus vnus est. Primū nomē est Iehouah,

secundū Elohim, tertiū Iehouah. Nomē

Iehouah soli Deo attribuitur, Elohim

autē Deo & homini. Ter Deū nomina-

uit, vt triū personarū distinctionē ostēde-

ret: & vnū esse dixit propter naturæ vni-

tatē. Ac non Deo primo loco nominato,

per quē pater intelligitur, nec Deo nomi-

nato tertio loco, per quē Spiritus sanctus

designatur: sed solūm Deo, quē secundo

loco nominauit, per quē filiū secundā tri-

nitatis personā intelligimus, addidit vo-

cē hāc, noster: quoniā nec persona patris,

nec persona Spiritus sancti, sed persona

filij nostrā assumpsit naturam: ipse enim

Dei filius humanitatē nostrā sibi copula-

uit: quam ob causam noster appellatur.

Hæc est causa, quare Moses ad secundā

personā, hoc est, ad filiū adiecit particu-

lā, noster, quia mētis oculis diuino lumi-

ne illustratis vidit fore, vt Christus esset

noster ob naturæ nostræ assumptionē. Ex

hoc loco Deuteronomij depromit Au-

gustinus sanctissimæ trinitatis misteriū, August.

& diuinitatis vnitatē lib. 1. & 3. aduersus

Maximinū Arrianorū episcopū. Eum se-

quitur Anselm⁹ Laudunēsis glossæ inter-

linearis author. Ita etiā hunc locū expla-

nat Gregorius Nyssenus in libro de cō-

Idacius. gnitione Dei aduersus Iudæos, Idacius
 Clarus in libro contra Varimandum, &
 Theod. Theodoretus libro de curatione Græca-
 rû affectionû secûdo. Id intellexit Dauid,
 Pſal. 66. cùm cecinit pſal. 66. Benedicat nos De⁹,
 Deus noster, benedicat nos Deus: & me-
 tuant eum omnes fines terræ. Ter nomi-
 nauit Deû, vt pluralitatē personarû ostē-
 deret: & addens: Et metuât eum omnes
 fines terræ: vnitatē aperuit diuinæ natu-
 ræ. Nō enim dixit: Et metuât eos: sed: Et
 metuant eum omnes fines terræ. Et so-
 lūm ad secundā personā addidit, noster:
 ad ostēdendas duas in Christo naturas,
 nimirū diuinam & humanā. Nonne as-
 picis etiam in veteri testamento signifi-
 catum esse sacrosanctæ trinitatis myste-
 rium? Idem diuinus psaltes ait psalm. 6.
 Exaudiuit dominus vocem fletus mei:
 exaudiuit dominus deprecationē meā:
 dominus orationem meā suscepit. Vbi
 ter dominum nominat. Eodē modo pſal
 Pſal. 28. mo. 28. Afferte domino gloriam & ho-
 norē, afferte domino gloriā nomini eius:
 adorete dominū in atrio sancto eius. Et
 Pſal. 32. psalmo. 32. Verbo domini cœli firmati
 sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eo-
 rû. Per dominum intelligitur pater, per
 verbū filius, per spiritū Spiritus sanctus.
 Pſal. 44. Et pſal. 44. Vnxit te Deus Deus tu⁹ oleo
 lætitiæ. Hoc loco, vt diuus Paulus in epi-
 stola ad Hebræos testatur, loquitur psal-
 mographus cum Christo, quem Deum
 vocat, dicens: Sedes tua Deus in seculū
 seculi. Et statim cùm ait: Vnxit te Deus
 Deus tuus: nam in priore parte Deus est
 in vocatiuo, & in altera in nominatiuo.
 Vbi vides Deū vnxisse Deū oleo lætitiæ.
 Act. 10. Diuus autē Petrus ca. 10. Actorū aposto-
 lorum per oleū lætitiæ interpretatur Spi-
 ritum sanctū. Cùm autem inter vngen-

tem & vnctum & oleū sit realis distin-
 ctio, fatendum est esse distinctas personas
 in diuinis. Hunc locum citat Marsilius Marſili.
 Florentinus in tractatione de religione
 Christiana, ad ostendendum sacrosanctę
 trinitatis mysteriū. Ad idē eum affert Ni-
 colaus Lyranus in tractatione, quā adie-
 cit ad sacra biblia: & Iacobus Christo-
 politanus in libro cōtra Iudæos. Et pſal. 49. Iacobus
 ait idem diuinus citharædus: Deus deo-
 rum dominus locutus est. Pro quo in He-
 braico est: El Elohim Iehouah. Elest no-
 men Dei, similiter Elohim & Iehouah.
 Quæ verba ex Hebræo ita possunt ver-
 ti: Deus Deus Deus locutus est. Ter no-
 minauit Deū: sed non dixit: locuti sunt:
 sed locutus est in singulari. Hunc locum
 explicans Rabbi Simeō veritate coactus
 fatetur nobiscum Deū esse trinū & vnū.
 Malachias cap. 1. inducit Deū ita loquen-
 tem: Si dominus ego sum, vbi est timor
 meus? Ac si dicat: Cur me nō timetis, si-
 quidem Deus vester sum? Vbi pro domi-
 no est in Hebraico: אדוני Adhonim
 in plurali: cuius singulare est Adhon.
 Quorsum Deus se Deos appellat, cū
 sit vnus tantūm in natura & essentia, nisi
 ad ostendendā personarū pluralitatem?
 Esaias cap. 48. inducit filiū Dei has voces
 emittentē: Dominus Deus misit me, &
 spiritus eius. Domin⁹ Deus est pater, qui
 loquitur, est filius, spiritus eius est Spirit⁹
 sanctus. Et cap. 61. Spiritus domini super
 me, eo quòd vnxit me: Hoc est, spirit⁹
 qui à patre filioq; procedit, me vnxit o-
 leo spiritualis lætitię. Atqui qui hoc dicit
 filius Dei est. Ita Athanasius interpreta-
 tur in libro de naturali cōmunionē simi-
 lis essentię. Apud Oseā cap. 1. ipse Deus
 pater quē nonnulli ex antiquis Hebræis
 vocāt coronā superiorē: Domui, inquit,
 Iuda

AG

Hier

Amb
Gene

Iunil
Thon

Gene

Basili

Chry
Theo
Seuer
Nyssen

Gene

Ose. 1.